

Ebû Hanîfe'nin Sahâbeden Rivâyetlerini İçeren Bir Hadis Cüzü: Ebû Ma'şer et-Taberî'ye Ait *el-Ehâdîsu's-Seb'a* İsimli Eserin Tahkik ve İncelemesi

Öz: Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) ilmi kişiliği geçmişten bugüne İslamî ilimlerle iştilal eden herkesin dikkatini çekmektedir. Bu sebeple hadis, fıkıh ve kalam gibi farklı alanlarda yetişmiş kimselerin uzmanı oldukları disiplinlerin bakış açısıyla kaleme aldıkları Ebû Hanîfe'yi konu edinen birçok eser bulunmaktadır. Ebû Hanîfe'nin rivâyet ilmindeki yeri, hadis anlayışı veya hadislerle istidlalde bulunma yönteminin incelendiği araştırmaların yanı sıra rivâyet ettiği hadisleri içeren kitapların varlığı da bilinmektedir. Bu kitapların bazıları doğrudan ona nispet edilirken bazıları da muhtelif kaynaklarda ondan yapılan rivâyetlerin bir araya getirilmesinden müteşekkildir. Ebû Hanîfe'nin sahâbeden yaptığı nakilleri içeren eserler ise söz konusu derleme hadis literatüründen olup Ebû Ma'şer et-Taberî (ö. 478/1085) tarafından hazırlanan *el-Ehâdîsu's-Seb'a* isimli çalışma, ilgili cüzler içerisinde üzerinden durulması gereken nadide örneklerdendir. Eseri kıymetli kılan, Ebû Hanîfe'nin hadislere vukûfiyetinin veya hafızasının zayıf olduğu hatta hadislere değer vermeyip rey'e başvurduğu şekilde maruz kaldığı tenkitlere cevap niteliği taşımasıdır. Bu bağlamda *el-Ehâdîsu's-Seb'a*, Ebû Hanîfe'nin hadislerle olan meşgûliyetinin delili niteliğindeki telifattan sayılabileceği gibi söz konusu eleştirilere objektif yaklaşım sergilemek için güçlü bir argüman olarak da kullanılabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ebû Hanîfe ve hadis, Ebû Ma'şer, Yedi hadis, *Ehâdîsu's-Seb'a*, Tâbiîn.

A Hadith Fascicule Including Abu Hanifah's Narrations From The Sahabah: Abu Ma'shar al-Tabari's Work Titled Al-Ahadees Al-Sab'a (Critical Edition and Analytical Interpretation)

Abstract: The wise personality of Abû Hanîfâ (d. 150/767) draws the attention of everyone who has been dealing with Islamic sciences from the past to the present. For this reason, there are many works on Abû Hanîfâ written by people who have grown in different fields such as hadith, fiqh and kalam from the perspective of the disciplines they are experts in. Besides the studies examining the place of Abû Hanîfâ in the science of narration (al-Riwayah), his understanding of hadiths or his method of deducing with hadiths, the existence of books containing the hadiths he narrated is also known. While some of these books are directly attributed to him, some are composed of gathering the narrations made from him in various sources. The work named al-Ahâdîs al-Sab'a, prepared by Abu Ma'shar al-Tabarî (d. 478/1085), among the hadith parts containing the transmissions of Abu Hanîfâ from the companions (al-Sahabah), is one of the examples on this subject. What makes this work valuable is that it is a response to the criticisms that Abu Hanîfâ was not aware of hadiths, or that his memory was weak, and that he did not value hadiths and resorted to his own opinion (al-ra'y). In this context, al-Ahâdîs al-Sab'a can be regarded as evidence of Abu Hanîfâ's preoccupation with hadiths and can also be used as a strong argument to show an objective approach to these criticisms.

Keywords: Abu Hanifa and hadith, Abu Ma'shar, Seven hadiths, al-Ahâdîs al-Sab'a, Tabi'in.

Plagiarism / İntihal: *This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.*

Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, mstolmez87@gmail.com.

ATIF: Ölmez, Mustafa. "Ebû Hanîfe'nin Sahâbeden Rivâyetlerini İçeren Bir Hadis Cüzü: Ebû Ma'şer et-Taberî'ye Ait *el-Ehâdîsu's-Seb'a* İsimli Eserin Tahkik ve İncelemesi". *Tabkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 4/1 (Haziran/June 2021): 69-109.

Geliş Tarihi: 08.04.2021 Kabul Tarihi: 20.06.2021 DOI: 10.5281/zenodo.5008238 ORCID: orcid.org/0000-0002-7708-8747.

Giriş

Ebû Hanîfe künyesiyle İslam dünyasında şöhret bulmuş Numan b. Sâbit, Hz. Ömer'in (ö. 23/644) emriyle tesis edilen Kufe'de 80/699 yılında varlıklı bir ailede dünyaya gelmiştir. Babasının yaşamış olduğu coğrafyanın kozmopolit yapısı ve farklı ırklara mensup kişilerin kendisine duyduğu muhabbet nedeniyle Arap, Fars veya Türk asıllı olduğu yönünde rivâyetler bulunmaktadır. Bununla birlikte kabul edilen yaygın görüş ise Fârisî kökenli bir aileden geldiği şeklindedir.¹ Hanîfe isimli kızının olduğu ve bu sebeple Ebû Hanîfe diye künyelendiği söylene de İbn Hacer el-Heytemî'nin (ö. 974/1567) ifade ettiğine göre "Hanîfe" Iraklılar'ın kullandığı bir tür divittir. Ebû Hanîfe'nin öğrendiklerini hemen kayıt altına almak için sürekli yanında divit taşıması nedeniyle de kendisine künye görünümlü bu lakap verilmiştir. Ebû Hanîfe'nin biyografisini veren çalışmalarda oğlu Hammâd'dan başka bir çocuğunun zikredilmemesi Heytemî'nin görüşünün isabetli olduğu izlenimini vermektedir.² Hayatının ilk dönemlerinde kumaş ticaretiyle uğraşan daha sonra ise ortakları vasıtasıyla ticaretini devam ettirerek kendini ilme veren Ebû Hanîfe³ zeki bir talebe olmasının yanı sıra mütebahhir alimlerin önde gelen isimlerindedir.

Önemli bir hocaya öğrencilik yapmanın talebe açısından sağladığı maddi ve manevi getiriler olağan bir durum iken, ehil bir hocanın öğrencisini eğitmesi nedeniyle büyük kazanımlar elde etmesi sık rastlanılmayan vaziyetlerdendir. Ebû Hanîfe'nin Asım b. Behdele'den (ö. 127/745) ders alması Kıraat-ı Asım'ın -Hanefi mezhebi gibi- İslam dünyasında yaygın hale gelmesinin tek sebebi veya Hammâd b. Ebî Süleyman'a (ö. 120/738) öğrencilik yapması İbn Mes'ûd'un (ö. 32/652-53) fıkıh anlayışının yeryüzüne bu denli sirayetinin en önemli nedenidir denilebilir. Böylesine cihbiz birisi olan Numan b. Sâbit'in küçük yaşta ilim tahsiline başladığı düşünülmektedir. Yaşadığı dönemin birçok önde gelen alimiyle görüşme ve onlardan istifade etme fırsatı bulduğu aşikardır. Özellikle ikamet ettiği şehrin Hz. Ali (ö. 40/661) ve Abdullah b. Mes'ûd gibi sahâbîlerin yerleştiği bir ilim merkezi olması da buna olanak sağlamıştır.

1 Ebû Bekr Ahmed b. Ali Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422/2002), 15/444.

2 Ebu'l-Abbâs Şihabuddin Ahmed b. Hacer el-Heytemî, *el-Hayrâtu'l-Hisân fi Menâkibi'l-İmâmi'l-Azâm Ebî Hanîfe*, (Şam, Daru'l-Hüdâ ve'r-Reşâd, 1428/2007), 60.

3 Mustafa Uzunpostalcı, "Ebû Hanîfe", *DİA*, (İstanbul: TDV Yay., 1994), 10/131-138.

Tâbiînin büyüklerinden doğrudan ya da hocaları aracılığıyla ilim tahsil ettiği bilinmektedir. İbn Abbâs'ın (ö. 68/687-88) azadlısı İkrime (ö. 105/723), Mekke fıkıh mektebinin tanınmış temsilcisi Atâ' b. Ebî Rebâh (ö. 114/732) ve İbn Ömer'in (ö. 73/693) azadlısı Nâfi' (ö. 117/735) gibi isimler bunlardan bazılarıdır. Kendisine 18 yıl mülazemet ettiği ve vefatından sonra derslerini devam ettirdiği Hammâd b. Ebî Süleyman ise en önemli hocasıdır. Hammâd sayesinde Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mes'ûd ve İbn Abbâs'ın ilmi birikimine sahip olduğu söylenmektedir. Zira Hammâd'ın İbrahim en-Nehaî'den (ö. 96/714), onun ise mezkur sahâbîlerin meşhur talebelerinden ders aldığı bilinmektedir.⁴ Ebû Hanîfe'nin sahâbîlerle mülaki olup onlardan rivâyette bulunduğu meselesiyle ilgili farklı görüşler olsa da tebeü't-tâbiîne mensubiyeti tartışmasızdır. Ebû Hanîfe'nin doğduğu h. 80 yılı ile sahâbîler içerisinde ahirete en son irtihal eden Ebu't-Tufeyl Âmir b. Vâsile'nin (ö. 100/718-19) vefat tarihi göz önüne alındığında tâbiînden olma ihtimali güçlenmektedir.⁵ Bunlara ilaveten farklı kaynaklarda sayıları 76 ile 4000 arasından değişen kişiden hadis aldığı bildirilmekte olup bazılarının detaylı bir şekilde isimlerinin zikredildiği hatta cerh ve tadil yönünden incelendikleri de görülmektedir.⁶

Başta fıkıh olmak üzere İslâmî ilimlerin tamamında fikri derinliğe sahip Ebû Hanîfe birçok öğrenci yetiştirmiştir. Bunlardan önde gelen isimler ise Züfer b. Huzeyl (ö. 158/774), oğlu Hammâd (ö. 170/786), Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797), Ebû Yusuf Yakub b. İbrahim (ö. 182/798), Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî (ö. 189/805), Hafs b. Gıyâs (ö. 194/810), Hasan b. Ziyad el-Lü'lû (ö. 204/819) ve Abdürrezzak es-San'ânî (ö. 211/826)'dir.⁷

Nasıl öldüğü hakkında çeşitli nakiller bulunsa da 150/767 yılında vefat ettiğine dair görüş birliğine varılan Numan b. Sâbit'in,⁸ bir kısmının ona ait olduğu ihtilafli olmakla birlikte günümüze ulaşmış *el-Fıkhu'l-Ekber*, *el-Fıkhu'l-Ebsat*, *el-Âlim ve'l-Müteallim*, *Risâle ilâ Osman el-Bettî*, *el-Vasiyye* ve *Müsnedu Ebî Hanîfe* gibi eserleri vardır.⁹

4 Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 15/444.

5 Bu konuda müstakil bir çalışma içerisinde bulunduğundan söz konusu tartışmaya detaylı girmek tercih edilmiştir.

6 İbn Hacer el-Heytemî, *el-Hayrâtu'l-Hisân*, 69; Muhammed Kasım Abduh el-Hârisî, *Mekâne-tü'l-İmâm Ebî Hanîfe beyne'l-Muhaddisîn*, (Mekke: Matâbiu's-Safâ, 1414/1993), 99-151.

7 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 6/391-394.

8 Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990), 6/348.

9 İsmail Hakkı Ünal, *İmam Ebu Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, (Ankara, DİB Yayınları, 2012), 24-25.

A. Araştırma ve Değerlendirme

1. Ebû Hanîfe'nin Rivâyetlerini Derleyen Çalışmalar

Bazı sahâbîlerin Rasulullah'ın (s.a) kavillerini yazması nedeniyle hadis tedvin sürecinin Hz. Peygamber (s.a) döneminde başladığı kabul edilmekle beraber kitlesel faaliyetlerin Ömer b. Abdülaziz'in (ö. 102/720) emri, İbn Şihâb ez-Zührî'nin (ö. 124/742) işrafı ve İslam coğrafyasındaki her bir yerleşim merkezinden âlimlerin iştirakiyle gerçekleştiği bilinmektedir.¹⁰ Tedvin sürecinin ardından sözlükte sınıflandırmak, aynı cinsten olanları bir araya getirmek veya gruplara ayırmak manasındaki,¹¹ hadislerin kategorize edilerek kaydedildiği tasnif dönemi gelmiştir.¹² Bu dönemde hadisler genelde müsned olarak isimlendirilen ravi isimlerine göre veya sünen ve câmi' gibi isimlerle konularına göre belli başlıklar altında toplanmıştır. Çalışmamız açısından tasnif döneminin özelliği ise Ebû Hanîfe'nin rivâyet ettiği hadislerin bir arada verildiği eserlerin ortaya çıktığı dönem olmasıdır.

1.1. Müsnedler

Ebû Hanîfe'nin hadis rivâyetlerini içeren kitapların ortak adıdır.¹³ Bu müsnedlerin bizzat Ebû Hanîfe tarafından mı yoksa rivâyet ettiği hadislerin sağlığında veya vefatından sonra takipçileri tarafından yapılmış bir düzenlemenin ürünü mü olduğu tartışmalı konulardandır. Bununla ilgili zikredilen iki görüş vardır;

İlk görüşün sahipleri Fahrüddin er-Râzî (ö. 606/1210),¹⁴ İbn Hacer (ö. 852/1449),¹⁵ Kettânî (ö. 1345/1927)¹⁶ ve Zafer Ahmed et-Tehânevî (ö. 1394/1974),¹⁷

10 Hadislerin kayıt altına alınması, sünnetin tedvin ve tasnifine dair süreçlerin uzun uzadıya anlatıldığı detaylı bilgiler için bk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, *Dirâsât fi'l-Hadîsi'n-Nebevî ve Târîhi Tedvînihi*, (Beyrut: el-Mektebül-İslâmî, 1413/1992); Seyyid Abdülmacîd el-Ğavrî, *Mesâdiru'l-Hadîs ve Merâciuh*, (Dimeşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1431/2010); Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, (Ankara: AÜİF Yay., 1997); Bekir Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, (İstanbul: Kayıhan Yay., 2018).

11 Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâb (Tâcu'l-Lüğâ ve Sihâbu'l-Arabiyye)*, (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1407/1987), 4/1388.

12 Talat Koçyiğit, *Hadis İstıbları*, (Ankara: AÜİF Yay., 1985), 429.

13 Ünal, *İmam Ebu Hanîfe'nin Hadis Anlayışı*, 69.

14 Fahrüddin Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Menâkıbu'l-İmam eş-Şâfi*, (Kahire: Mektebetü Külliyyeti'l-Ezheriyye, 1417/1996), 226.

15 Ebu'l- Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Ta'âlu'l-Menfe'a bi Zevâidi Ricâli Eimmeti'l-Erbe'a*, (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1417/1996), 1/239.

16 Ebû Abdillâh Muhammed b. Cafer el-Kettânî, *er-Risaletü'l-Mustatrafê*, (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1421/2000), 9.

17 Ahmed Muhtar Remzi, *Siyeru A'lâmi'l-Muhaddisin*, (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2005), 684.

söz konusu müsnedlerin Ebû Hanîfe'nin vefatından sonra onun takipçileri tarafından oluşturulduğunu savunmaktadırlar. İkinci görüşün sahipleri Ebû Nu'aym el-İsfahânî (ö. 430/1038),¹⁸ Muvaffak b. Ahmed el-Mekkî (ö. 568/1172),¹⁹ Ebû'l-Müeyyed el-Hârizmî (ö. 665/1266),²⁰ Abdulkadir el-Kureşî (ö. 775/1373),²¹ İbn Hacer el-Askalânî²² ile son dönem Hanefî muhakkiklerinden Mahmud Hasan Han et-Tenûkî (ö. 1947), Ebu'l-Vefâ el-Afgânî (ö. 1975), Muhammed Abdurreşîd en-Nu'mânî (ö. 1999)²³ ve Abdülmecid el-Ğavrî²⁴ ise Müsnedu Ebû Hanîfe'nin bizzat İmam-ı Azam'ın telifi olduğundan yana fikir beyan etmektedirler.

İkinci görüşü tercih edenlerin, İbn Eb'l-Avâm (ö. 335/947) veya Hârisî (ö. 340/951) gibi alimlerin rivâyet ettiği *Müsnedu Ebû Hanîfe* diye mevcut olan eserlerden çok Ebû Yusuf (ö. 182/798) ve Muhammed eş-Şeybânî'ye nispet edilen *el-Âsâr* isimli iki eseri kastettikleri söylenebilir. Kanaatimizce onlara göre *el-Âsâr*'ı Ebû Hanîfe yazmış, bölümlerini düzenleyip gruplandırmış veya döneminin yaygın uygulamalarından imla yöntemiyle telif etmiştir.²⁵ Nitekim bu iki ismin Ebû Hanîfe müsnedlerinin ravileri arasında yer alması, İbn Hacer ve Kâtip Çelebi (ö. 1067/1657) gibi âlimlerin de onlara nispet edilen müsnedlerin *el-Âsâr* ile aynı eser olduğunu dile getirmesi²⁶ ikinci görüşün kuvvetlenmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca Ebû Yusuf ve Muhammed eş-Şeybânî'nin *el-Âsâr*'larında Ebû Hanîfe'den çokça nakilde bulunmaları ve eserlerinin tertibi ile bab başlıkları içindeki rivâyetlerin genelinin benzerliği de *el-Âsâr*'ın Ebû Hanîfe'ye aidiyetini mümkün kılmakta ve bizzat onun tarafından tedvin edildiği söylemine imkân tanımaktadır.

- 18 Ebû Nu'aym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Târîhu İsfahân*, (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990), 1/140.
- 19 Ebu'l-Müeyyed Muvaffak b. Ahmed el-Mekkî, *Menâkıbu Ebû Hanîfe ve Ashabibi*, (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-Arabî, 1402/1981), 1/595.
- 20 Ebû'l-Müeyyed Muhammed b. Mahmud el-Hârizmî, *Câmiu'l-Mesânîd*, (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/34.
- 21 Ebû Muhammed Abdülkadir b. Muhammed el-Kureşî, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fi Tabakâti'l-Hanefiyye*, (Karâtsi: Mir Muhammed Kütüphanesi, , ts.), 2/235.
- 22 İbn Hacer'in konuyla ilgili ikinci görüşü için bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânu'l-Mîzân*, (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî, 1390/1971), 5/31.
- 23 Remzi, *Siyeru A'lâmi'l-Mubaddisin*, 685.
- 24 Seyyid Abdülmecid el-Ğavrî, "Şeyh Muhammed Âbid es-Sindî ve Cuhuduhu fi'l-Hadisi'n-Nebvî: el-Mevâhibu'l-Latîfe fi Şerhi Müsnedi'l-İmâm Ebû Hanîfe Numûzecen" *Mecelletü'l-Hadis*, 5/2, (INHAD / KUIS /Selangor-Malezya), 2015, s 243.
- 25 Bk. 12. ile 17. dipnotlar arasında yerlerine işaret edilen kaynaklar.
- 26 İbn Hacer el-Askalânî, *Ta'cîlu'l-Menfe'a*, 1/239; Mustafa b. Abdillâh Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, (Bağdad: Mektebetü'l-Müsennâ, 1362/1941), 2/1680.

el-Âsâr'da Ebû Hanîfe dışındaki isimlerin rivâyetlerine yer verilmesi ise bu kitabın ona nispet edilemeyeceği anlamına gelmemektedir. Bilindiği üzere Muhammed eş-Şeybânî, İmam Mâlik'e (ö. 179/795) ait *Muvattâ'*nın ravilerinden olup rivâyet ettiği nüshada müellifi dışında başkalarından da nakiller yapmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Ebû Hanîfe'den "Ahbaranâ Ebû Hanîfe" şeklindeki rivâyetlerinin sayısı 11 tanedir ve hiç birinin senedinde İmam Mâlik'in adı geçmemektedir. Aynı şekilde birçok hadisin ardından görüş bildirilmekte ve bazı âlimlerin konuyla alakalı rivâyet hakkında fihhi değerlendirmelerine de yer verilmektedir. Ancak hiç kimse Muhammed eş-Şeybânî'nin bu tasarruflarına rağmen rivâyet ettiği *Muvattâ'*yı ona ait müstakil bir çalışma olarak görmemekte ve kitabı İmam Mâlik'e nispet etmektedir. Bu ise zihinlere aynı durumun *el-Âsâr* için de söz konusu olabileceği düşüncesini getirmektedir.

Buraya kadar zikredilenlerin daha somut delillerle desteklenip belli bir temel üzerine oturtulmasına ihtiyaç vardır. Detaylı araştırmalar yapıldığı takdirde Celâlüddîn es-Suyûtî'nin de (ö. 911/1505) ifade ettiği gibi²⁷ Ebû Hanîfe'nin hadis tasnif sisteminin kurucularından ve günümüze eseri ulaşan ilk hadis müdevvinlerinden olduğu şeklinde bir sonuca ulaşmak kuvvetle muhtemeldir.

Hârizmî, Ebû Hanîfe'nin hadis birikimini gösteren müsnedleri şu şekilde belirtmektedir. "Hadis ulemasının önde gelen isimlerinin derlediği müsnedlerden 15 tanesini bir araya getirmek istedim. Bunlar:

- [1] Ebû Muhammed Abdullah el-Hârisî el-Buhârî'nin (ö. 340/951) *Müsned'i*
- [2] Ebu'l-Kasım Talha b. Muhammed el-Bağdâdî'nin (ö. 380/990) *Müsned'i*
- [3] Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muzaffer el-Bağdâdî'nin (ö. 379/989) *Müsned'i*
- [4] Ebû Nu'aym Ahmed b. Abdillâh el-İsfehânî'nin (ö. 430/1038) *Müsned'i*
- [5] Ebû Bekr Muhammed b. Abdilbâki el-Ensârî'nin (ö. 536/1140) *Müsned'i*
- [6] Ebû Ahmed Abdullah b. Adiy el-Cürcânî'nin (ö. 365/975) *Müsned'i*
- [7] Ebû Ali el-Hasen b. Ziyâd el-Lü'lü'nin (ö. 204/819) *Müsned'i*
- [8] Ömer b. Hasen el-Eşnânî'nin (ö. 339/950) *Müsned'i*

27 Ebû'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Tebyîdu's-Sabîfe fi Menâkibi'l-İmâm Ebî Hanîfe*, (Beyrut: Dâru'l-Erkâm, ts.), 138.

[9] Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed el-Kelâî'nin (ö. 432/1040) *Müsned'i*

[10] Ebû Abdillâh b. Hüsrev el-Belhî'nin (ö. 522/1128) *Müsned'i*

[11] Ebû Yusuf Yakub b. İbrahim el-Ensârî'nin (ö. 182/798) rivâyet ettiği ve Ebû Yusuf nüshası diye isimlendirilen *Müsned'i*

[12] Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin (ö.189/804) Muhammed nüshası diye isimlendirilen *Müsned'i*

[13] Hammâd b. Ebî Hanîfe'nin (ö.170/786) *Müsned'i*

[14] Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'ye ait el-Âsâr diye isimlendirilen ve geneli tâbiünden rivâyetleri içeren bir diğer nüsha ve

[15] Ebu'l-Kasım Abdullah b. Muhammed es-Sa'dî'nin (ö. 335/946) derlediği *Müsned'idir.*"²⁸

Hârizmî'nin zikrettikleri dışında Muhammed ed-Dûrî (ö. 331/942), Ebû Bekr el-İsfahânî (ö. 381/991), Ebû'l-Hasen el-Mâverdî (ö. 450/1058), Sadruddin Musa b. Zekeriyya el-Haskefî (ö. 650/1252) ve Kasım b. Kutluboğa (ö. 879/147) gibi alimlerin münferid müsnedleri de bulunmaktadır.²⁹ Bunların dışında İsa el-Caferî gibi -Hârizmî benzeri- müsnedleri cem eden çalışmaları da bilinmektedir. Ancak içerisinde 916 merfu, 331 mevkuf ve 483 maktu olmak üzere toplam 1710 rivâyetin ihtiva eden Hârizmî'nin eseri kapsamlı hacmi ile bu alandaki konumunu muhafaza etmektedir.

1.2. Cüzler

Sözlükte bütünün parçaları anlamına gelen cüz, hadis terimi olarak; bir sahâbiye veya daha sonraki asırlarda yaşamış âlimlerden birine ait rivâyetlerin veya bir mesele hakkındaki hadislerin derlendiği eserlere denilmektedir.³⁰ Sahîfe, hadis yahut nüsha şeklinde de adlandırılan,³¹ hacimsel açıdan hadis edebiyatındaki tasnif türleri içerisinde en küçük eserler olan cüzler, değerli bir vesika sayılması sebebiyle büyük önem arz etmektedir. Muhammed Mustafa el-A'zamî'nin (ö. 2017) *Dirâsât'ında* "sahabenin yazdıkları ve onlardan yazılanlar" (كتابة الصحابة والكتابات عنهم) başlıklı

28 Hârizmî, *Câmiu'l-Mesânîd*, 1/5.

29 Münferid müsnedlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zünûn*, 2/1680.

30 Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, (Ankara: AÜİF Yayınları, 1977), 260.

31 Ali Osman Koçkuzu, *Hadis İlimleri*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 1983), 286.

özel bir bölüm açarak toplam 52 hadis sahifesinden bahsetmesi,³² cüzlerin literatürümüzdeki ehemmiyetini görmek açısından yeterlidir. Zira bu ve benzeri sahifeler sayesinde hadislerin Hz. Peygamber (s.a) döneminden itibaren kayıt altına alındığı tescil edilmektedir.

Araştırmalar sonucunda tespit edilebildiği kadarıyla Ebû Hanîfe'nin yazdığı herhangi bir cüzden bahsedilmesi olanaksızdır. Ancak İslam coğrafyasında hadis cüzlerinin yaygınlaştığı hicrî III. asır ve sonrası dönemlerde, Ebû Hanîfe'nin sahâbeden rivâyetlerini içeren cüzlerin varlığından söz edilebilir. Müstakil bir çalışma içerisinde olduğumuz, Ebû Hanîfe'nin tâbîinden olup olmadığı meselesine dair tartışmaların neticelenmesine katkı sağlayacak bu cüzler kronolojik sırasıyla şunlardır.

1.2.1. *Ebû Hâmid el-Hadramî'nin (ö. 321/933) Cüzü*

Sika, muhaddis ve imam gibi vasıflar ile tevsik edilen müellifin tam adı Muhammed b. Harun b. Abdullah b. Humeyd b. Süleyman b. Miyâh'tır. Kendisinden nakille 225/840 yılında dünyaya geldiği bilinmekte olup el-Ba'rânî nisbesiyle meşhurdur.³³ Halid b. Yusuf es-Semtî, Nasr b. Ali el-Cahdamî, İshak b. Ebî İsrail ve Ebû Müslim el-Vâkîdî gibi alimlerden istifade etmiştir. Dârekutnî, İbn Şahin, Ebû Bekr b. Şâzân ve Muhammed b. İsmail el-Varrak gibi birçok ismin hocası ve döneminin önde gelen hadis müsnidi olarak anılan Ebû Hâmid el-Hadramî 321/933 yılında vefat etmiştir.³⁴

Araştırma esnasında Ebû Hâmid'in cüzüyle ilgili matbu veya elyazma herhangi bir nüsha ile karşılaşılmamıştır. Bununla birlikte eserin içerisinde Ebû Hanîfe'nin sahâbeden rivâyetlerinin yer aldığı bilinmektedir.³⁵ İbn Hacer'in *el-Mu'cemu'l-Mufehres*'de kendi merviyatı arasında zikrettiği³⁶ söz konusu cüzle ilgili İbn Tolun es-Sâlihî'nin (ö. 953/1546) *el-Fibrîstü'l-Evsat*'ında da kayıtlara rastlanılmaktadır.³⁷

32 Muhammed Mustafa el-A'zamî, *Dirâsât f'l-Hadîsi'n-Nebevî ve Târîhi Tedvînihi*, (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1413/1992), 1/92-142.

33 Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 4/569.

34 Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhîri ve'l-A'lâm*, (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1424/2003), 7/451; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 15/25.

35 Muhammed Zahid el-Kevserî, *Te'nîbu'l-Hatîb 'alâ mâ Sâğabu fî Tercemeti Ebî Hanîfe mine'l-Ekâzîb*, (Kahire: Matbaatu ve Verşetu Teclîdî'l-Envâr, 1411/1990), 19.

36 İbn Hacer el-Askalânî, *Tecridu Esânîdi Kütübi'l-Meşhûra ve'l-Eczâi'l-Mensûra*, (Beyrut: Muesesetü'r-Risâle, 1419/1998), 261.

37 Kevserî, *Te'nîbu'l-Hatîb*, 19.

1.2.2. *Ebu'l-Hasan el-Beyhakî'nin (ö. 4./10. yy.) Cüzü*

Kaynaklarda cüzün sahibi Ebu'l-Hasan hakkında detaylı bir bilgiyle karşılaşılmasıdır. el-Beyhakî (البيهقي), en-Nehfegî (النهفقي), en-Nehfegenî (النهفغني), el-Heftî (الهفتي) ve es-Semânî (السماني) gibi birbirine benzer farklı nisbelerle anılan müellifin adı Ali b. Ahmed b. İsa'dır. Ebû Ahmed Muhammed b. Abdillâh ez-Zühli ve Ebû Ali el-Hasan b. Ali ed-Dımeşkî gibi alimlerden ders aldığı, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed es-Simnân'ın da öğrencileri arasında zikredildiği³⁸ göz önüne alınarak h. IV. asırda yaşadığı tahmin edilmektedir.³⁹

Ebu'l-Hasan, hacc için çıktığı yolculukta Bağdad'a uğramış ve hadis rivâyetinde bulunmuştur. Söz konusu meclislerde Ebû Hanîfe'nin sahâbeden rivâyetleri de yer almıştır. İbn Neccâr'ın (ö. 643/1245), *Târîhu Bağdâd* üzerine yaptığı zeyl çalışmasında,⁴⁰ İbn Hacer'in de *el-Mu'cemu'l-Mufebres*'inde Ebu'l-Hasan'dan kendilerine kadar uzanan bir senedle, Ebû Hanîfe'nin Enes b. Mâlik'den (r.a) naklettiği "İlim öğrenmek her Müslümanın üzerine farzdır." hadisine yer verdikleri görülmektedir.⁴¹

Yapılan uzun araştırmalar neticesinde eserin izine Bursa İnebey Kütüphanesi'nde rastlanılmıştır.⁴² Üzerindeki kayıtlara göre Osmanlı Şeyhülislâmı Sâdî Çelebi (ö. 945/1539) tarafından nesh edilen, Ebû Bişr ed-Dûlâbî'ye (ö. 310/923) ait *ez-Zürriyyetü't-Tâhira* adlı kitabın⁴³ devamında yer almaktadır. Çok benzer bir hatla kaydedilmiş olması sebebiyle bu cüzün de Sâdî Çelebi tarafından yazılma ihtimali yüksektir. Toplamda 2 varaktan ibaret, her sayfada ortalama 19 satır bulunan cüzde; nesh yazı türü kullanılarak, sened başlangıçları kırmızı mürekkepli toplam 7 hadis bulunmaktadır. İbn Hacer ve İbn Tolun'un icazetini aldığı merviyâtları arasında da

38 Ebû Abdillâh Muhibbuddin Muhammed b. Neccâr el-Bağdâdî, *Zeylu Târîhi Bağdâd*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1997), 3/87.

39 Fahrüddin el-Gullânî, *Safvetu'n-Neyâbe*, (Karaçi: Mektebetu's-Sa'âde, ts.), 40.

40 İbn Neccâr, *Zeylu Târîhi Bağdâd*, 3/87.

41 İbn Hacer, *Tecridu Esânîdi Kütübî'l-Meşhûra ve'l-Eczâi'l-Mensûra*, 272.

42 Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. İsa el-Beyhakî, *Ehâdîsu Ebî Hanîfe ani's-Sahâbe*, (Bursa, Bursa İnebey Kütüphanesi, H. Çelebi 1190/03).

43 Farklı bir eseri araştırırken *ez-Zürriyyetü't-Tâhira*'nın yeni bir nüshasını bulmak bizler için sevindirici bir gelişme olmuştur. Zira Dûlâbî'nin bu kitabını neşreden muhakkikler, esere ait biri Tunus Dâru'l-Kütübî'l-Vataniyye'de diğeri ise İstanbul Köprülü'de sadece iki elyazmasının var olduğunu ifade etmektedirler. Bk. Ebû Bişr ed-Dûlâbî, *ez-Zürriyyetü't-Tâhira* (Kuveyt: Meberretü'l-Âl ve'l-Ashâb, 1439/2017), 34; Ebû Bişr ed-Dûlâbî, *ez-Zürriyyetü't-Tâhira* (Kuveyt: ed-Dâru's-Selefiyye, 1407-1986), 17-18.

zikredilen eserdeki ilk rivâyet yukarıda geçen Enes (r.a) hadisidir. Sonuncusu ise Aîşe bnt Acred'den "Allah'ın (c.c) yeryüzündeki en kalabalık ordusu çekirgelerdir. Onları yemem, haram da kılmam." hadisidir. Hârizmî'nin *el-Câmi'u'l-Mesânîd*'inde bir araya getirdiği müsnedler içerisinde Ebu'l-Hasan'dan sıkça yapılan nakillerde bakılırsa⁴⁴ alimler arasında mütedavel olduğu söylenebilir.

1.2.3. Kâdı Abdurrahman es-Serhasî'nin (ö. 439/1047) Cüzü

Serhas ehlinden fakih ve muhaddis olan cüz sahibinin adı Ebû Bekr Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed'dir. Kudûrî'den (ö. 428/1037) fıkıh dersleri almış zühd ve takva sahibi bir kişiliktir. Yaşadığı dönemin devlet idarecileri tarafından hürmet gören Abdurrahman es-Serhasî iki kez Basra kadılığına getirilmiştir.⁴⁵ *Muhtasarü'l-Muhtasar* ve *Tekmiletü't-Tecrîd* gibi eserlere sahip müellif 439/1047 yılında vefat etmiştir.⁴⁶

Kâdı Abdurrahman'ın cüzünün gerek elyazmasına gerekse matbu bir nüshasına ulaşılammıştır. Ancak naklettiği rivâyetlere, Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 654/1256) *el-İntisâr ve't-Tercîh* adlı eserinde yer verilmesi sebebiyle⁴⁷ muhtevasına vakıf olduğu söylenebilir. Ebû Hanîfe'nin sahabeden rivâyetlerini içeren diğer birçok cüz gibi "İlim öğrenmek her Müslümanın üzerine farzdır" hadisiyle başlayıp "Allah'ın (c.c) yeryüzündeki en kalabalık ordusu çekirgelerdir! Onları yemem, haram da kılmam." hadisiyle bitmektedir. Muvaffak el-Mekkî'nin (ö. 568/1172) *Menâkıbu Ebî Hanîfe* çalışmasında⁴⁸ ve İbn Hüsrev el-Belhî'nin *Müsned*'inde bu cüzden rivâyetlerin görülmesi⁴⁹ onun müellife aidiyetini doğrulamada yardımcı unsurlardır.

1.2.4. Ebû Sa'd es-Semmân'ın (ö. 445/1053) Cüzü

Müellif Ebû Sa'd İsmail b. Ali b. Hasan b. Muhammed b. Zencûye, 370/980 yılında Rey'de dünyaya gelmiştir. İbn Ebi'n-Nasr et-Temîmî, Muhallis ve Abkasî gibi alim-

44 Hârizmî, *Câmiu'l-Mesânîd*, 1/23-25; 1/79-87.

45 Kureşî, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye*, 1/307.

46 Ebu'l-Adl Zeynüddin Kasım b. Kutluboğa, *Tâcu't-Terâcim*, (Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 1412/1992), 185; Ebû Gays Muhammed Hayrüddin b. Mahmud ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1423/2002), 3/326.

47 Sıbt İbnü'l-Cevzî Ebu'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu el-Bağdâdî, *el-İntisâr ve't-Tercîh li Mezbebi's-Sahîh*, (Kahire: Matbaatu Envâr, 1360/1942), 13-15.

48 Muvaffak el-Mekkî, *Menâkıbu Ebî Hanîfe ve Ashabibi*, 1/29-30.

49 Hârizmî, *Câmiu'l-Mesânîd*, 1/78-86.

lerden hadis eğitimi almış, Suriye, Irak ve Hicaz'a rihleler gerçekleştirmiştir. Ricâl, ensâb, kıraat ve ferâiz konularında uzman olduğu gibi Hanefî fikhı, Hanefî tabakâtı ve mezhepler arasındaki ihtilâflarda otorite isimlerdendir. Mu'tezilî fikirlere meylettği bilinen Ebû Sa'd es-Semmân, sadûk ve mutkin olarak vasıflandırılmaktadır.⁵⁰ Kimseye minnet etmeyip zâhidâne bir hayat yaşamayı tercih etmiştir. *el-Muvâfaka beyne Ehli'l-Beyt ve's-Sahâbe*, *el-Bustân fî Tefsîri'l-Kur'ân* ve *Sefînetü'n-Necât* gibi eserleri bulunan müellif 445/1053 yılında vefat etmiştir.⁵¹

İbn Hüsrev el-Belhî'nin *Müsned*'inde⁵² Ebû Sa'd es-Semmân'ın cüzüne işaret eden nakiller bulunmaktadır. Bunula birlikte Ebû Ma'şer'in cüzündeki rivâyetlerin tamamına yakınının senedinde müellifin adının geçmesi, söz konusu cüzün Ebû Ma'şer'in cüzünün aynısı veya Ebû Ma'şer'in onun ravisi olduğu izlenimi verdiği söylenebilir.

1.2.5. *Ebû Ma'şer et-Taberî'nin (ö. 478/1085) Cüzü*

Çalışmanın ana örneğini oluşturan hadis cüzü olup ileride detaylı bilgi aktarımında bulunulacaktır.

1.2.6. *Ebu'l-Mekârim en-Neysâbü'rî'nin (ö. 5./11. yy.) Cüzü*

Eser, kaynaklarda hayatıyla ilgili yeterli veri bulunmayan Ebu'l-Mekârim Abdullah b. Hüseyin b. Ebî Bekr b. Ebi'l-Kasım eş-Şa'ri en-Neysâbü'rî'ye atfedilmektedir. Uzun araştırmalar sonucu ne müellifle ne de cüzün kendisine aidiyetiyle ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bununla birlikte gerek Türkiye'deki gerekse yurt dışındaki kütüphanelerden makalemiz için temin edilen elyazma eserlerin 8 tanesi Ebu'l-Mekârim'in cüzüdür. Tamamı yaşadığı dönemin önde gelen hadis müsnidlerinden Ebû Abdillâh Sirâcüddin Hüseyin b. Mübârek ez-Zebîdî (ö. 631/1233) kanalıyla aktarılmaktadır. İçerisindeki hadisler ve bunların senedleri bakımından konuyla ilgili diğer cüzlerden ayrıştığı gözlemlenen, kültür hazinemizden bir parça olan bu eserle ilgili müstakil bir çalışma halinde olduğumuz için burada gereksiz tatvilden kaçınma tercih edilmektedir.

50 Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 9/669; Kutluboğa, *Tâcu't-Terâcim*, 1/136.

51 Kutluboğa, *Tâcu't-Terâcim*, 1/136.

52 Hârizmî, *Câmiu'l-Mesânîd*, 1/78-86.

1.2.7. *Ebû Muhammed el-Kureşî'nin (ö. 775/1373) Cüzü*

Cüzün sahibi meşhur Hanefi fakih ve biyografi yazarı Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkadir b. Muhammed el-Kureşî'dir. Fıkıh ve hadis başta olmak üzere birçok ilim dalında uzman olan Kureşî 696/1297 yılında Kahire'de dünyaya gelmiştir. İbnü's-Savvâf, Kutbüddin el-Halebî, Ebu'l-Abbâs el-Haccâr, İbnü's-Sükkerî ve Sittülvüzerâ'dan hadis, Fahreddin et-Türkmânî ile iki oğlu Alâeddin ve Tâceddin'den fıkıh eğitimi alan Kureşî'nin hocaları arasında Hâfiz ed-Dimyâtî, İbn Seyyidünnâs Ebû Hayyân el-Endelüsî, Radiyyüddin et-Taberî gibi isimler zikredilmektedir. Hadis hafızı olarak kabul edilen müellifin Zeynuddin el-İrâkî başta olmak üzere birçok talebesinin olduğu kaydedilmektedir. *el-İnâye fi Tabrîci Ehâdîsi'l-Hidâye*, *el-Mecmû'*, *ed-Düreri'l-Münîfe fi'r-Reddi alâ İbn Ebî Şeybe* ve *el-Cevâbiru'l-Mudiyye fi Tabakâti'l-Hanefiyye* gibi eserleri bulunan Kureşî 775/1373 yılında Kahire'de vefat etmiştir.⁵³

Bir eserin müellifine aidiyetini tespit etme yöntemleri arasında en önemlisi, yazarın başka bir kitabında o eserinden bahsediyor olmasıdır. Kureşî'nin ifade ettiğine göre o dönemde Ebû Hanîfe'nin 8 sahâbeden hadis işittiğine dair iddialar yaygınlaşmış, birçok kişi bu hususta hadis cüzü telif etmiş, o ve arkadaşları da bu cüzleri hocalarından dinleyip icazet almışlardır. Ancak Kureşî, Ebû Hanîfe'nin rivâyette bulunduğu sahâbî sayısına itiraz ederek konuyla ilgili bir cüz kaleme almış ve Ebû Hanîfe'nin mülaki olup da kendisinden hadis dinlediği sahâbî sayısının 7 olduğunu savunmuştur. Ayrıca Hatîb el-Bağdâdî'nin, Ebû Hanîfe'nin Enes b. Mâlik ile sadece karşılaştığı ve ondan rivâyette bulunmadığı yönündeki iddisına da tatmin edici cevaplar vermiştir.⁵⁴ Ebû Hanîfe'nin sahâbeden rivâyetlerini içeren söz konusu hadis cüzüyle fiziksel anlamda karşılaşılmassa da müellifinin *el-Cevâbiru'l-Mudiyye*'de ona temas etmesi böyle bir çalışmanın var olduğunu söylemek için yeterlidir denilebilir.

Ebû Hanîfe'nin sahâbeden nakillerini konu edinen eserlerden *el-Ehâdîsu's-Seb'a* ve müellifi hakkında detaylı incelemeye geçilmeden önce Ebû Hanîfe'nin rivâyetlerini derleyen diğer çalışmalar hakkında da kısaca bilgi verilmesi uygun görülmektedir.

53 Ebû Tayyib Takıyyuddin Muhammed b. Ahmed el-Fâsî, *Zeylu't-Takyîd fi Ruvâti's-Süneni ve'l-Esânîd*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990), 2/140; Suyûtî, *Hüsnu'l-Muhâdara fi Târîhi Mısır ve'l-Kâhira*, (Mısır: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1387/1967), 1/471; Kutluboğa, *Tâcu't-Terâcim*, 1/196.

54 Kureşî, *el-Cevâbiru'l-Mudiyye*, 1/28.

1.3. Avâlîler

Sözlükte “bir şeyin üst tarafı, mızrağın yarıdan yukarı kısmı” anlamına gelen “âliye” kelimesi,⁵⁵ hadis terimi olarak daha kısa senedle yapılan rivâyet demektir.⁵⁶ Bu kelimenin çoğulu olan “avâlî” ile de âlî isnadla rivâyet edilen hadisleri toplayan kitap türü kastedilmektedir. İslam ahkamına kaynaklık etmesi bakımından sünnetin Kur'an'dan sonraki ilk sırada yer alması, hadislere âlî isnadla sahip olma arzusunun tetiklemiştir. Bu sebeple hicrî ilk asırdan itibaren hadis öğrenmek için yapılan yolculuklar varolagelmıştır. İlk örneklerine h. II. asırdan itibaren rastlanılan⁵⁷ avâlî çalışmaları içerisinde Ebû Hanîfe'nin rivâyetleri özelinde tespit edilebilmiş kaleme alınan bir tane eser bulunmaktadır.

1.3.1. İbn Karaca ed-Dımeşkî'nin (ö. 648/1250) *Avâlî Ebî Hanîfe Kitabı*

555/1160 yılında Dımeşk'de dünyaya gelen, el-Edemî nisbesiyle de tanınan Ebu'l-Haccâc Yusuf b. Halil b. Karaca, otuz yaşlarına kadar ticaretle uğraşmış sade bir kişiliktir. Hadis öğrenimine merak salmasıyla sıradan bir tacir olmaktan çıkmış, imam, muhaddislerin şeyhi, ilim yolcusu ve İslamın ravisi gibi lakaplarla anılır olmuştur. Yahya es-Sekafî, Halil Abdurrahman el-Hiregî, İbn Hamza el-Mevâzînî ve Ebu'l-Fedâil el-Kâğandî başta olmak üzere Şam, Bağdad ve Mısır'da beş yüz civarında hocadan hadis dinlemiştir. Abdulğanî el-Makdisî ile yakın arkadaşlık kurmuş ve onu rihle konusunda motive etmiştir. Özellikle âlî ve nâzil isnadlar hakkında derin bilgiye sahip müellifin Ebû Hanîfe'nin kısa senedli rivâyetleri içeren çalışmasının varlığı, biyografisine yer veren âlimler tarafından doğrulanmaktadır.⁵⁸

Avâlî Ebî Hanîfe, ilki; hata ile öldürülen kimsenin diyeti konusunda Hz. Ömer'in fetvası, sonuncusu ise Hz. Aişe'nin kadınlara imamlık yaptığından bahseden toplam 22 rivâyetten oluşmaktadır. Geneli muvkûf hadislerden meydana gelen eserin, Zâhiriyye (Esed) Kütüphanesi'ndeki iki farklı elyazmadan istifade edilerek Hâlid el-Avvâd tarafından hazırlanmış (Dâru'l-Ferfûk, Dımeşk-2001) bir baskısı bulunmaktadır.

55 Ebu'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâbiri'l-Kâmûs*, (Beyrut: Dâru'l-Hidâye, ts.), 40/84.

56 İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhbetu'n-Nazar fi Tevdîhi Nubbeti'l-Fiker*, (Riyad: Matbaatu Sefîr, 1422/2001), 147.

57 Bk. Ahmet Yücel, “Avâlî”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yay., 1991), 4/105.

58 Detaylı bilgi için bk. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 23/151; Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ahmed b. Receb el-Hanbelî, *Zeylu Tabakâti'l-Hanâbile*, (Riyad: Dâru'l-Ubeykân, 1426/2005), 3/541; Ziriklî, *el-A'lâm*, 8/229.

1.4. Kırk Hadisler

“Ümmetimin dini işlerine dair kırk hadis derleyen kimseyi Allah fakihler ve âlimler topluluğu arasında diriltir.”⁵⁹ rivâyetine dayanılarak çeşitli konularda telif edilmiş kırk hadisi ihtiva eden eserlere denilmektedir.⁶⁰ Bu alanda kaleme alınmış onlarca çalışma içerisinde Ebû Hanîfe'nin rivâyetlerinden seçme bir tane kırk hadis kitabı bulunmaktadır.

1.4.1. *İbnu'l-Mibred'in (ö. 909/1503) el-Erbeûne'l-Muhtâr min Hadîsi'l-İmâm Ebî Hanîfe Kitabı*

Yusuf b. Hasan b. Ahmed b. Abdilhâdî, 840/1436 senesinde Dımeşk'de ilimle iştigal eden bir ailenin ferdi olarak dünyaya gelmiştir. Dedesi Ahmed'in lakabı el-Mibred ve büyük dedelerinden Abdilhâdî'ye nisbeten İbn Abdilhâdî diye de tanınmaktadır. İbn Hacer el-Askalânî, Kasım b. Kutluboğa, Takıyyüddin eş-Şumunnî, Zeynuddin el-Habbâl, ve İbnu'l-Bâlisî gibi meşhur âlimlerden ders almıştır. Hanbeli Mezhebi'nin fikrîsel ilerleyişinde önemli rolü bulunan İbnu'l-Mibred'in, nadide eserlerin bibliyografik kayıtlarını tutan İbn Tolun başta olmak üzere birçok öğrencisi bulunmaktadır. İlmi kişiliği ile dikkatleri celbeden müellif 909/1503 yılında vefat etmiştir.⁶¹

Küçük yaşta telife başlayan ve ardında irili ufaklı 400'ü aşkın eser bırakan İbnu'l-Mibred'in *el-Erbeûne'l-Muhtâr min Hadîsi'l-İmâm Ebî Hanîfe* isimli kitabı, müellif nüshasından tahkik edilerek günümüz islam araştırmacılarının istifadesine sunulmuştur. Hızlı yazmasıyla tanınan yazarın zor okunan çalışmasında “birinci hadis”, “ikinci hadis” şeklindeki kırk başlık altında geneli merfû' toplam 51 rivâyet yer almaktadır. Muhakkik Hâlid el-Avvâd'ın bilinen tek nüshadan hazırladığını ifade ettiği çalışma Dâru'l-Ferfûk tarafından 2001 yılında yayınlanmıştır. Avvâd, tahkik için kullandığı elyazmanın nerede bulunduğunu belirtmemektedir. Dımeşk dışına

59 Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1424/2003), 3/239-240, (no: 1596-1597); Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali el-Cevzî, *el-İlelu'l-Mutenâbiye fi'l-Ebâdîsî'l-Vâbiye*, (Pakistan: İdâratu'l-Ulûmi'l-Eseriyye, 1401/1981), 1/112-118; Rivâyetin sıhhat değerlendirmesi için bk. Ebu'l-Fidâ İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlu'l-İlbâs*, (Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1351/1930), 2/246.

60 İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, (İstanbul: İFAV Yay., 2015), 165.

61 Detaylı bilgi için bk. Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi' li Ehli'l-Karni't-Tâsi'*, (Beirut: Mektebetü'l-Hayat, ts.), 10/308; Necmuddîn Muhammed b. Muhammed el-Âmirî el-Gazzî, *el-Kevâkibu's-Sâira bi A'yâni'l-Mieti'l-Âşira*, (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1997), 1/317; Ziriklî, *el-A'lâm*, 8/225.

Ba'lebek ve hacc yolculuğu haricinde çıkmadığı bilinen İbnu'l-Mibred'in diğer birçok eseri gibi *el-Erbeûne'l-Muhtâr*'ın da Zahirîyye (Esed) Kütüphanesi'nde bulunması muhtemeldir denilebilir.

2. Ebû Ma'ser et-Taberî ve el-Ehâdîsu's-Seb'a

2.1. Müellifin Hayatı

Çalışmamızda örnek olarak incelenen *el-Ehâdîsu's-Seb'a*'nın müellifi, Ebû Ma'ser Abdülkerim b. Abdussamed et-Taberî'dir. Ailesinin pamuk ticaretiyle meşguliyeti nedeniyle el-Kattân nisbesiyle de bilinen Ebû Ma'ser hakkında kaynaklarda detaylı bilgi bulunmamaktadır.⁶² Mekke'nin şeyhi gibi bir sıfatla anılan müellifle ilgili geniş bir tercemenin bulunmamasının sebebi, ilmî seyahatler için sık sık beldesinden ayrılması ve Mekke'deki ikametgâhının tarihçilerin uğradığı merkezlerden uzak bir bölgede bulunmasına bağlanmaktadır.⁶³

İlmi tahsiline gönül veren Ebû Ma'ser, başta Taberistan bölgesi olmak üzere Neysâbûr, Bağdad, Halep ve Mısır gibi beldelere rihleler düzenleyerek farklı kıraatler konusunda kendini yetiştirmiş ve kurra listesine ismini yazdırmayı başarmıştır. Hadis ve fıkıh öğrenimine önem vermesi sebebiyle de adı şâfiî fakihleri arasında anılmaktadır. Birçok İlmi aktivite içerisinde olan müellif, hocası Ali ez-Zeydî vasıtasıyla yaklaşık 12.000 varak olduğu belirtilen Ebû Bekr en-Nakkâş'ın tefsirini,⁶⁴ yine Zeydî aracılığıyla Katî'î'den (ö. 378/988-89) Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'ini rivâyet etmektedir. Sa'lebî'nin (ö. 427/1035) tefsirini bizzat müellifinden olmak üzere; İbn Batta (ö. 387/997) ve Kadı Bâkılânî (ö. 403/1013) gibi isimlerin kitaplarının nâkillereindir.⁶⁵

Gittiği şehirlerde ilim ehlinin yanı sıra halkın da sevgi ve güvenini kazanan Ebû Ma'ser hakkında “kırâatta imam”, “fakih”, “Şafiîlerin eşrafından”, “öğrenmesi de öğretmesi de güzel”, “Mekke'nin şeyhi”, “bilge imam”, “sika ve salih” birisidir şeklinde övgü ve tevsik ifadeleri kullanılmaktadır. Bununla birlikte İbnu'l-Kay-

62 Ali Turgut, “Ebû Ma'ser et-Taberî”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yay., 1994), 10/185-186.

63 Ebû Ma'ser Abdülkerim b. Abdussamed et-Taberî, *et-Telhîs fi'l-Kıraâtî's-Semân*, (Cidde: el-Cemâatu'l-Hayriyye li Tahfizi'l-Kur'ânî'l-Kerîm, 1432/2011), 29.

64 Abdülhamit Birişik, “Nakkaş, Muhammed b. Hasan”, *DİA*, (İstanbul, TDV Yay., 2006), 32/328-329.

65 Şemsuddin Muhammed b. Ali ed-Dâvevdî, *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/388-389; Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî, *Tabakâtu's-Şâfi'îyyîn*, (Mısır: Dâru'l-Vefâ, 1425/2004), 1/466.

serânî'den (ö. 507/1113) "Ebû Sa'd el-Haremî'yi Herat'da işittim şöyle diyordu: 'İbn Nazîf'in cüzünü Ebû Ma'şer et-Taberî'nin işittiği doğru değildir, sadece bir nüsha almış ve onu rivâyet etmiştir.'" şeklinde cerhi andıran söylemler de bulunmaktadır. Ancak İbn Hacer bunun yersiz bir eleştiri olduğunu izah etmiştir.⁶⁶

2.1.1. Doğumu ve Nesebi

Ebû Ma'şer'in biyografisine yer veren kaynaklarda ne zaman ve nerede dünyaya geldiğiyle ilgili herhangi bir veri bulunmamaktadır. Taberî nisbesinden harekele Taberistan'da doğduğu söylenebilir. Ancak Taberistan'ın; Cürcan, Dehestan, Âmül, Bâbü'l ve Sâriye gibi yerleşim merkezlerinden meydana gelmiş 23.756 km²'lik geniş yüzölçümü⁶⁷ göz önüne alınırsa bu nisbet, doğum yerini tesbit etmek için pek bir anlam ifade etmemektedir. Hocaları arasında zikredilen bazı isimlerin vefat tarihlerinden hareketle hicrî V. asrın ilk çeyreğinde hadis dinleyecek çağda olduğu düşünülen Ebû Ma'şer'in nesebi hakkında ise 4 kuşak belirlenebilmiştir. Bunlar; babası Abdussamed, dedesi Muhammed, babasının dedesi Ali ve dedesinin dedesi Muhammed'dir.⁶⁸

2.1.2. Hocaları

İbnu'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429), kıraat ilmi denilince akıllarına gelen üç kişiden biri olarak andığı Ebû Ma'şer,⁶⁹ yaptığı sayısız rihleler sayesinde birçok âlimden istifade etme fırsatı bulmuştur. Kaynaklarda farklı alanlarda uzmanlaşmış otuza yakın hocasının ismine yer verilmektedir.

Devrinin önemli hadis müsnidlerinden Ebû Abdullah b. Nazîf el-Ferrâ, Bağdad fakihlerinden Ebu't-Tayyib Tahir b. Abdullah et-Taberî, hocaları içerisinde en erken vefat eden –ve bu sayede Ebû Ma'şer'in doğum tarihinin tahmin edilmesine yardımcı olan- Ebu'n-Nûman Turab el-Mısırî (ö. 427/1036) ve Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf el-Bağdâdî (ö. 432/ 1041), hadis dinlediği muhaddisler arasındadır. Ayrıca Harran'da Ebu'l-Kasım Ali b. Muhammed ez-Zeydî, Mekke'de Ebû

66 İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânu'l-Mîzân*, 4/50; Dâvevdî, *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, 1/388-389.

67 Osman Gazi Özgüdenli, "Taberistan" *DİA*, (İstanbul: TDV Yay., 2010), 323-322/39.

68 Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 2/644.

69 Şemsuddin Ebu'l-Hayr İbnu'l-Cezerî, *en-Neşru fi'l-Kıraâti'l-Aşr*, (Mısır: el-Matbaatu't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, ts.), 1/35.

Abdullah Muhammed el-Kârezînî, Mısır'da Ebu'l-Abbâs b. Nefîs ve İsmâil b. Amr el-Haddâd'dan olmak üzere aralarında Râgıb el-İsfahânî ve Ebu'l-Fadl er-Râzî gibi birçok âlimin de yer aldığı isimler kıraat hocaları arasında zikredilmektedir.⁷⁰

2.1.3. Öğrencileri

İslam coğrafyasının farklı diyarlarından gelip kendisinden ilim tahsil eden isimler ise şu şekildedir. Ünlü ferâiz alimi Kâdı Mârîstan olarak bilinen Ebû Bekr Muhammed el-Bezzâz, Burucerd Emiri Ebû Temmâm İbrahim b. Ahmed es-Saymurî, Kurtuba Camii Musaddiri Ali b. Halef b. Zinnûn, meşhur kârî Mansûr b. Hayr el-Ahdeb ve Ebû Nasr Ahmed b. Ömer el-Ğâzzî, İbrahim b. Abdülmelik el-Ğazvînî, Ahmed b. Su'bân el-Bekkî ve Ebû Muhammed b. Arcâ el-Kazvînî gibi birçok isim Ebû Ma'şer'in talebeleri olarak anılmaktadır.⁷¹

2.1.4. Vefatı

Müellifin tercemesine yer veren kaynaklar onun Mekke'de 478/1085 yılında vefat ettiğini bildirmektedir.⁷²

2.1.5. Eserleri

İlim tahsili için sık sık yolculuk yapsa da bu durum Ebû Ma'şer'i kitap telif etmekten alıkoymamıştır. Kıraat, Kur'ân ilimleri, hadis ve Arap dili başta olmak üzere çeşitli konularda yirmiye yakın çalışması olduğu bilinmektedir. Bunlar *et-Telbîs fi'l-Kıraâti's-Semân*, *Sûgu'l-Arûs*, *er-Reşâd fi Şerhi'l-Kıraâti's-Şâzz*, *Tabakâtu'l-Kurrâ*, *Câmiu Ebî Ma'şer*, *ed-Düreru fi't-Tefsîr*, *el-Câmi' fi'l-Kıraâti'l-Aşr*, *Kitâbu'l-Mesâbihif*, *Kitâbu'l-Aded*, *Muhtasar fi İfrâdi Kirâati'l-İmâm Ebî Amr*, *el-Vakfu ve'l-İbtidâ*, *Hicâu'l-Mesâbihif*, *el-Ehâdîsu's-Seb'atü'l-Merviyye an Ebî Hanîfe*, *el-Hucce* ve *Uyûnu'l-Mesâil*, gibi eserlerdir.⁷³

70 Ebu'l-Felâh Abdülhayy b. Ahmed b. Muhammed İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb fi Abbâri men Zeheb*, (Dımeşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1406/1986), 338-339; Zehebî, *Ma'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1997), 243-244; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.), 1/401.

71 ; Zehebî, *Ma'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 244; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye*, 1/401.

72 Tâcuddin Abdülvahhab ibn Takıyyindîn es-Subkî, *Tabakâtu'l-Şâfi'iyeti'l-Kübrâ*, (Mısır: Hicr Yay., 1413/1993), 5/152.

73 Subkî, *Tabakâtu'l-Şâfi'iyeti'l-Kübrâ*, 5/152; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye*, 1/401; Dâvevdî, *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, 1/388-389; Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/52; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, (Bağdad: Mektebetü'l-Müsennâ, ts.), 5/316.

2.2. el-Ehâdîsu's-Seb'a'nın Tanıtımı

el-Ehâdîsu's-Seb'a, *el-Vuhdâniyyat*, *el-Ehâdîsu's-Seb'atu'l-Mervîyye an Ebî Hanîfe* ve *Rivâyetu Ebî Hanîfe ani's-Sahâbe* adları ile tanınmış eser, Ebû Ma'ser et-Taberî'nin hadis alanındaki tek çalışmasıdır. Ziriklî (ö. 1976), *el-A'lâm*'da matbû olduğunu söylemektedir. Ancak nerede ve hangi yayınevi tarafından neşredildiğini belirtmemektedir.⁷⁴ İçerisinde Ebû Hanîfe'nin Enes b. Malik'den üç, Vâsile b. Eska'dan iki, Abdullah ez-Zebîdî, Câbir b. Abdillâh, Abdullah b. Üneys, Abdullah b. Ebî Evfâ ve Aîşe Bint Acred'den ise birer tane olmak üzere 10 hadis barındırmaktadır. Bunlara ilaveten senedlerinde Ebû Hanîfe'nin yer almadığı, ikisi Ramazan Ayı'nda umrenin fazileti, diğer ikisi ise Rasulullah'ın (s.a) kabrini ziyaret etmenin önemi ve Şafî'nin (ö. 204/820) Ebû Yusuf'a yazdığı şiiri ihtiva eden, mülhakat diye isimlendirdiğimiz toplam 4 adet rivâyet daha bulunmaktadır.

Her sahâbîden farklı bir senedle toplamda 7 sahâbîden rivâyette bulunulması nedeniyle “yedi hadis” manasına gelen “el-Ehâdîsu's-Seb'a” isminin esere verildiği söylenebilir. Bu hususta müellifin, sayısal anlamda hadislerin metnini değil senedini esas alan bir yaklaşım sergilemiş olma durumunun yanı sıra kendisinden önceki çalışmaların adını taklit etmesi de kuvvetle muhtemeldir. Konuyla ilgili diğer hadis cüzlerinin genelinin tek senedle yedi farklı sahâbînin rivâyetini içerdiği göz önüne alınırsa her iki halde de tesmiyet açısından herhangi bir problem bulunmamaktadır.

2.2.1. Müellife Nisbeti

Ebû Hanîfe ile Peygamber (s.a) arasında sadece bir ravinin yer aldığı hadisleri derleyen çalışmalar içerisinde en meşhuru Ebû Ma'ser'in cüzüdür. Tanınmış alimler tarafından hadis meclislerinde okutulup, icazet verilmek suretiyle sözlü veya yazılı olarak aktarımına izin verilmiş bu eserin müellifine aidiyeti hususunda birçok veri bulunmaktadır.

Alimu'l-Mulûk lakaplı, Dımeşk Eyyûbî Meliki İsa b. Ebî Bekr el-Eyyûbî (ö. 624/1227), Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd*'da Ebû Hanîfe'ye yönelttiği eleştirilere cevap vermek için kaleme aldığı *es-Sehmu'l-Musîb* isimli kitabında, Ebû Hanîfe'nin tâbiîliği tartışması bahsinde şöyle demektedir. “*Ebû Ma'ser Abdulkarim b. Abdussamed et-Taberî el-Mukrî, onun [sahâbeden] rivâyetlerini bir cüzde toplamıştır. Biz, içerisinde yedi [sahâbîden aktarılan] hadislerin [yer aldığı] bu cüzü Mescid-i Aksâ*

74 Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/52.

İmam-Hatîbi'nin kâriliğinde, 603 yılı Rebiu'l-Evvel Ayı'nın 22 si olan Pazartesi günü, eş-Şeyhu'l-Fakîh Ziyâuddîn Ebu'l-Hattâb Ömer b. Eylemek b. Erdoğânîsî el-Hanefî'ye Beytü'l-Makdis'de arzetmek suretiyle işittik ve rivâyetini aldık."⁷⁵ Bu ifadeler söz konusu cüzün müellifine aidiyetinin yanı sıra onu rivâyet edenlerin tesbiti hususunda da önem arz etmektedir.

İbn Hacer (ö. 852/1449) ve İbn Tolun'un (ö. 953/1546) Ebû Ma'şer et-Taberî'ye ulaşan bir senedle, merviyatları arasında zikrettikleri eser hakkında⁷⁶ Suyûtî (ö. 911/1505) *Tebyîdu's-Sahîfe*'de; çalışmanın müellife nisbetinin yanı sıra içeriği hakkında da bilgiler vermektedir.⁷⁷ Rûdânî'nin (ö. 1094/1683) *Sılatu'l-Halef*'inde,⁷⁸ Kettânî'nin (ö. 1927) *er-Risâletü'l-Mustatrafe*'sinin iki farklı yerinde⁷⁹ ve Ziriklî'nin *el-Alâm*'ında⁸⁰ eserin müellife aidiyeti hakkında aynı bilgiler bulunmaktadır.

Bunlara ilaveten İbn Asâkir'in (ö. 571/1176) *Târîhu Dımeşk*'inde,⁸¹ Bedrüdîn el-Aynî'nin (ö. 855/1451) ise *Meğâni'l-Abyâr*'ında –icazetini de belirterek- Ebû Hanîfe'nin tâbiîliği konusunda Ebû Ma'şer kanalıyla gelen rivâyetlere yer vermesi⁸² eserin müellife nisbetini desktelemenin ötesinde bu çalışmanın farklı belgelerdeki ilim ehlinin ilgisine mazhar olduğunu göstermektedir.

2.2.2. Telif Sebebi

Eserin telif nedenine dair *el-Ehâdîsu's-Seb'a*'da herhangi bir veri yer almamaktadır. Ebû Ma'şer'den önce Ebû Hanîfe'ye dair kaleme alınan hadis çalışmalarının popülerliği bu hususta yazarı teşvik etmiş olabileceği gibi Ebû Hanîfe'nin tâbiîliği hakkındaki tartışmalar nedeniyle konuya açıklık getirecek bir esere duyulan ihtiyaç

75 Şemsudin İsa b. Ebî Bekr el-Eyyûbî, *es-Sebmu'l-Musib fi'r-Red 'ale'l-Hatîb*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1997), 76. (Bu eserin Mustafa Abdulkadir Ata'nın tahkikiyle neşredilen *Târîhu Bağdâd ve Zuyûlub* isimli çalışmanın 22. cildi olarak İbn Neccâr el-Bağdâdî'ye (ö. 643/1245) nisbeten yayınlanması hatalıdır.)

76 İbn Hacer el-Askalânî, *Tecridu Esânîdi Kütübî'l-Meşbûra ve'l-Eczâi'l-Mensûra*, s. 272; Kevserî, *Tenîbu'l-Hatîb*, 19.

77 Suyûtî, *Tebyîdu's-Sahîfe fi Menâkibi'l-İmâm Ebî Hanîfe*, 61-63.

78 Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed er-Rûdânî, *Sılatu'l-Halef bi Mevsûli's-Selâf*, (Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1408/1988), 213.

79 Kettânî, *er-Risâletü'l-Mustatrafe*, 1/88; 1/97.

80 Ziriklî, *el-Alâm*, 4/52.

81 Ebu'l-Kâsım İbn Asâkir ed-Dımeşkî, *Târîhu Dımeşk*, (Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1415/1995), 13/316.

82 Ebû Muhammed Bedruddin Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *Meğâni'l-Abyâr fi Şerhi Esâmî Ricâli Meâni'l-Âsâr*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1427/2006), 3/122-123.

da bu cüzün telif nedenlerinden biri olarak sayılabilir. Yaşadığı dönemde mezhep taassubunun artması ve Hanefî-Şâfiî tartışmaları neticesinde ortaya çıkan talihsiz hadiselerin varlığı da eserin bir başka yazım nedenidir denilebilir. Müellifin Şâfiî mezhebine mensubiyeti hatırlanırsa, *el-Ehâdîsu's-Seb'a* ile söz konusu tarafgirliğin önünü almak istemesi yerinde bir adımdır. Nitekim aynı saiklerle Ebû Hanîfe'nin menakıbına dair Şâfiî alimlerin kaleme aldığı birçok eser bulunmaktadır.⁸³

2.2.3. Konusu ve Önemi

Eser kısaca, Ebû Hanîfe'nin sahabeden yaptığı nakilleri içermektedir. Bu alandaki çalışmalar içerisinde günümüze ulaşabilen en nadide örneklerdendir. Eseri kıymetli kılan ise Ebû Hanîfe'nin hadislere vukûfiyetinin yetersiz olduğu; hatta hadislere değer vermeyip kendi görüş ve fetvalarıyla hareket ettiği şeklindeki eleştirilerin geçersizliğini ortaya koymasıdır. Daha da önemlisi Ebû Hanîfe'nin tâbiîliği meselesiyle ilgili tartışmaların neticelenmesi adına güçlü bir argüman olma vasfını taşımasıdır.

2.2.4. Yazma Nüshaların Özellikleri

Yapılan uzun araştırmalar neticesinde eserin biri diğerinin birebir kopyası olmak suretiyle toplam iki adet nüshası tespit edilebilmiştir. Ancak bu sayının daha fazla olduğu düşünülmektedir. Ebû Ma'şer gibi rahhâl bir alimin gitmiş olduğu beldelerde *el-Ehâdîsu's-Seb'a*'daki rivâyetleri tahdis etmesi ve talebelerinin de bunları kayıt altına alması kuvvetle muhtemeldir.

Eser, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 1342 numaralı, üç farklı çalışmadan oluşan bir mecmuanın 91b-97a varakları arasında yer almaktadır. Sayfaları 18 ile 22 arası değişken satırlı 6 varaktan meydana gelmektedir. Birbirine eklenerek yazılmış, Ebû Hanîfe'nin sahabeden rivâyetlerini içeren ve tek bir eser gibi görünen üç farklı cüzün birincisidir. Hasan b. Ğâzî b. Hasan el-Ferhî tarafından h. 622 yılında istinsah edildiği düşünülmektedir. Zira esere bitişik diğer iki cüzdeki kayıtlar bu şekildedir ve aynı hatla yazılmıştır. Muhtemelen Hasan el-Ferhî, temin ettiği cüzleri birbirine eklediği için hepsine ayrı ayrı ferağ kaydı koymamıştır. Eserde açık bir hat kullanılmasına rağmen belli yerlerde mürekkebin renginde okumayı güçleştirecek

83 Zehebî'nin *Menâkıbu'l-İmâm Ebî Hanîfe*, Ebu'l-Fütûh Abdulğâfir el-Elma'î'nin *el-Hısâlu'l-Hamîde fi Menâkıbi'l-İmâmi'l-A'zam Ebî Hanîfe*, Suyûtî'nin *Tebyîdu's-Sahîfe* ve İbnu'n-Nakîb'in *Menâkıbu'l-İmâmi'l-A'zam* isimli eserleri örnek olarak gösterilebilir.

derecede solmalar meydana gelmiştir. Her ne kadar müellife arzedilmiş veya müellif nüshasıyla mukabele edilmiş nüsha olup olmadığı bilinmese de Ebû Ma'ser'in (478/1085) vefatına yakın sayılabilecek bir dönemde yazılmış olması sevindiricidir.

Eserin birebir kopyası kabul ettiğimiz nüsha ise İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Koleksiyonu'nda OE_Yz_0600/04 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Çeşitli risaleleri kapsayan bir mecmuanın 85b-89a varakları arasında yer almaktadır. Toplamda 4 varaktır ve her sayfada 23 satır vardır. Okunaklı bir hat ile Manisa nüshasından bilinmeyen bir tarihte neshedilmiştir. İ.B.B. nüshasını içeren elyazma mecmuanın baştan sona tek bir hatla yazılıp her risalenin sonunda birbirine uzak istinsah tarihleri ile çeşitli müstensih adlarının yer alması, mecmuanın tamamen kopya olduğu şüphesini ortaya çıkarmıştır. Zira farklı birçok ismin aynı hatla yazma imkansızlığı söz konusudur. Ayrıca Ebû Ma'ser'in cüzüne bitişik diğer iki cüzün müstensihi olarak kaydedilen Hasan b. Ğâzî el-Ferhî'nin isminin aynı eser içerisinde hatalı yazılması da bu kanaati güçlendirmektedir. Muhtemelen nüshayı istinsah eden kişi Manisa nüshasındaki okunması zor yerleri yazmak yerine resmetmeyi tercih etmiş ve hataya düşmüştür. İ.B.B.'deki mecmuanın kopya olduğunu gösteren bir başka gerekçe ise *el-Ehâdîsu's-Seb'a*'dan sonra ed-Dîneveri'ye (ö. 469/1076) ait *Menâkıbu Ebî Hanîfe* kitabının gelmesidir. Nitekim bu eserin günümüze ulaşan ve Manisa Yazma Eser Kütüphanesi'nde (nr. 1342) yer alan tek nüshası bulunmaktadır. *Menâkıbu Ebî Hanîfe*'nin İBB nüshasındaki son varagında (bk. OE_Yz_0600/05 varak 125a) müstensih Abdulcebbar el-Hanefî'nin H. 563 yılının Şaban ayında, Suriye'nin Halep kentindeki bir camide yedi saatlik mesaiyle eseri neshettiğini belirten ferağ kaydının, eserin Manisa'daki nüshasında da yer alması ve Manisa nüshasında okunamayan yerlerin *-el-Ehâdîsu's-Seb'a*'da olduğu gibi- cümlelerin anlamını bozan kelimelerle İ.B.B. nüshasında resmedilmesi, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı'ndaki mecmuanın tamamen kopya olduğu kanaatini güçlendirmektedir. Bu durumda çalışmamıza esas olan *el-Ehâdîsu's-Seb'a*'nın ünik nüsha olduğunun söylenmesi yerinde olacaktır.

2.3. Metin Tenkidinde (Tahkikte) İzlenen Yöntem

Tahkiki yapılan eserin tek bir nüshası olması sebebiyle metin seçme yöntemi uygulanamamış ve temin edilen elyazma doğrudan asıl kabul edilmiştir. Nüsha metinize edilirken içerisindeki bariz yazım hataları metinde tashih edilerek nüshadaki orijinal hali dipnotlarda verilip okuyucunun dikkati dağıtılmamış, dolayısıyla metne odaklanması sağlanmıştır.

Zikredilen ayetlerin Kur'an'daki yerleri gösterilmiş, hadislerin ise *Kütüb-i Sitte* başta olmak üzere klasik hadis literatüründen tahrici yapılmıştır. Metinde uygun görülen yerlerde paragraflama ile hadislere köşeli parantez içerisinde numara verilmiş ve bazı kelimelerin doğru okunması açısından harekelemeler yapılmıştır.

Sonuç

Hadis literatürü içerisinde cüzler, belli bir konuda derinlemesine araştırmalar gerektiren özellikleri nedeniyle önemli bir tasnif türü sayılmaktadır. Hadis âlimlerinin telif ettikleri konularla ilgili rivâyetleri bir araya getirebilmek için uzun araştırmalara ihtiyaç duymaları sebebiyle müelliflerinin ilmi birikimlerinin yansımaları olarak da kabul edilebilmektedirler. Böyle bir çabanın ürünü olan, Ebû Hanîfe'nin sahabeden nakillerini içeren *el-Ehâdîsu's-Seb'a*, alanında yazılmış, müellifine aidiyetiyle ilgili şüphe bulunmayan ve günümüze ulaşabilmiş en nadide hadis cüzlerindedir. Ebû Hanîfe'nin hadis bilgisinin yetersizliği ve onlara değer vermeyip kendi içtihadıyla amel ettiği şeklindeki taassubi eleştirilerin yersizliğini ortaya koyma özelliğine sahip olan eser, Ebû Hanîfe'nin tâbiînliği hakkındaki tartışmaları sonlandırmada da güçlü bir argüman olarak kullanılabilir niteliktedir. Bu özellikleri nedeniyle başta hadis olmak üzere İslami ilimlerle ilgilenen araştırmacıların *el-Ehâdîsu's-Seb'a*'ya erişimini amaçlayan çalışmada, elyazmalar üzerinde yapılan metin tenkidinde karşılaştırılması muhtemel sorunların başında zikredilen, ilgili eserin tek nüshasının bulunması durumuyla karşılaşılmıştır. Esere sadece Manisa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 1342 numaralı mecmuanın 91b-97a varakları arasında ulaşılabilmiştir. Bu sebeple metin seçme yöntemi uygulanamamış ve temin edilen elyazma doğrudan asıl kabul edilmiştir.

Her ne kadar müellife arzedilmiş, müellif nüshasıyla mukabele edilmiş veya aslından tam anlamıyla neshedilmiş bir nüsha olup olmadığı bilinmese de içerisindeki verilerin önemi sebebiyle cüzün metin tenkidine tabi tutulma gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu zorunluluktan hareketle tahkik edilen eserdeki rivâyetlerin meşhur hadis kitaplarında zikredildiği tespit edilmiştir. Nakillerin geneli terğib ve terhibe dair hadislerden oluşmaktadır. İncelenen rivâyetlerin belli bir grup ravi aracılığıyla Ebû Yusuf ve Yahya b. Kasım et-Timtâm gibi kanallarla Ebû Hanîfe'den senedli olarak aktarıldığı görülmektedir. Ravilerinin birçoğunun mechûl olması sebebiyle muhaddislerin büyük bir kısmı tarafından benimsenmiş hadis kabul kriterlerine göre rivâyetler sened yönünden zayıf sayılmaktadır. Ancak farklı coğrafyalara seyahatler

düzenlemiş ve ardında önemli eserler bırakmış Ebû Ma'ser et-Taberî hakkında mevcut kaynaklarda yeterli veri bulunmamasının, kendisi ve hocalarıyla ilgili kısır bilgi verilmesine neden olduğu unutulmamalıdır. Ravilerden meçhul olan isimlerin bu bakış açısıyla ele alınması, aynı rivâyetlerin farklı senedlerle geldiği ve muhteva yönünden terğib ve terhibe delaletinin göz önünde tutularak cüzdeki rivâyetlerin fezâil babından değerlendirilmesi durumunda sıhhat yönünden hasen li ğayrihî rütbesinden aşağı olmadığı söylenebilir.

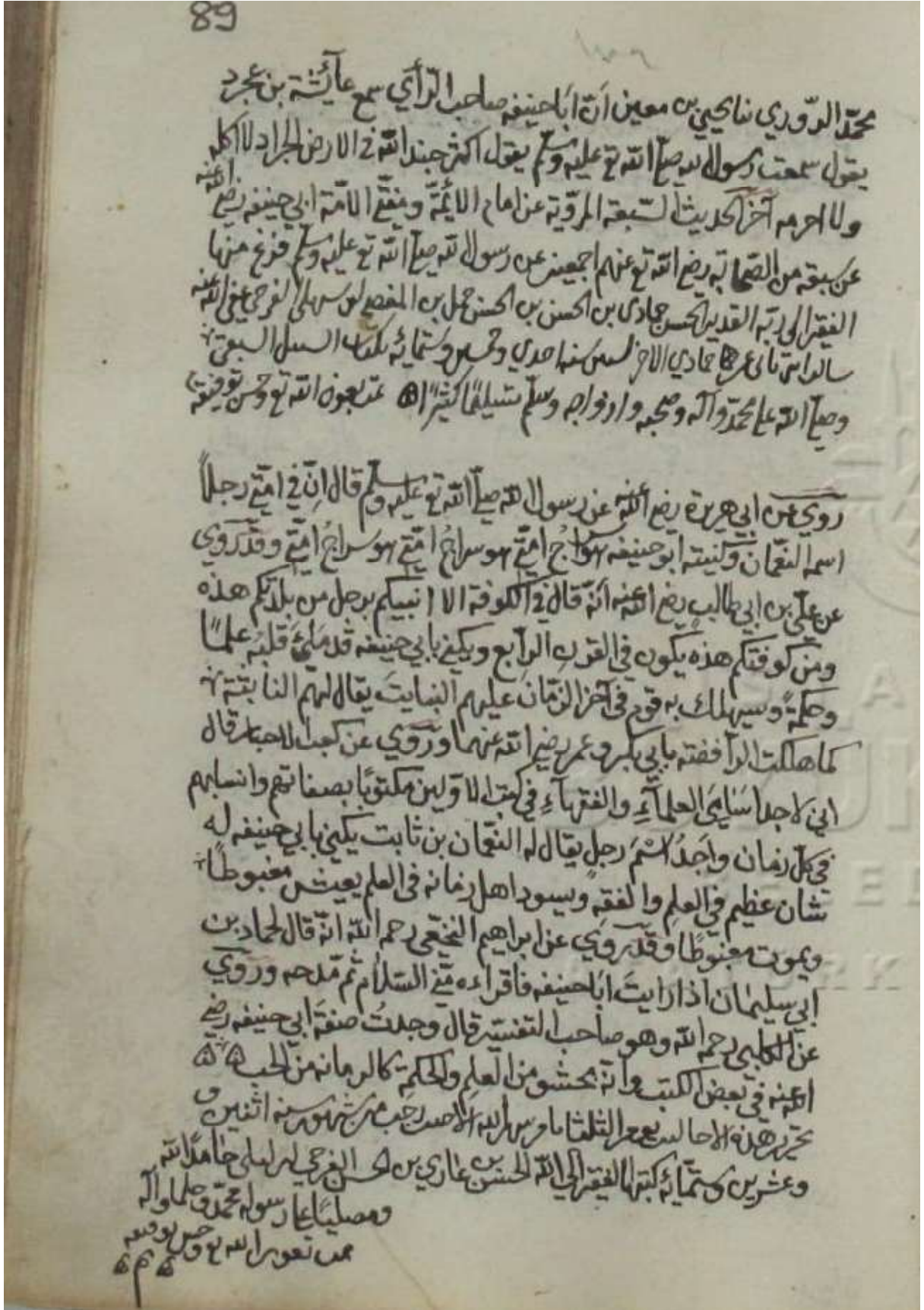
بسم الله الرحمن الرحيم قال الشيخ الامام المقرئ ابو يعقوب محمد بن عبد
الصمد المدني الطبري رحمه الله هذا ما روى الامام الفقيه ابو حنيفة
النخعي بن ثابت ابن الزرور بن يحيى بن زهير بن راشد البصري
النبطي بنم الله بن ثعلبة رضي الله عنه توفي ببغداد سنة خمس ومائة
عن الصحابة اعني اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ابو يعقوب
عبد الله الحسين بن محمد بن منصور الفقيه الواعظ قال ساء ابو ابراهيم
احمد بن الحسن القاسمي قال احبنا الامام ابو بكر محمد بن احمد
محمد بن حمدان الكنفي قال ساء الامام ابو عبيد سماجل بن علي
السماكي قال ساء ابو الحسن احمد بن محمد بن محمود البزاز قال ساء
ابو سعيد الحسين بن احمد بن محمد بن المبارك قال ساء ابو العباس
احمد بن الصلت بن الحسن بن الحسن بن الحسن بن الحسن بن الحسن بن الحسن
عن ابى يوسف القاسمي عن الامام ابى حنيفة رضي الله عنه قال
سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول سمعت النبي صلى الله عليه وسلم
ولم يقول ان الله يحب اعانة المهفان وهذا
الاستاذ عن الامام ابى حنيفة رضي الله عنه عن النبي
قال رضي الله عنه عن رسول الله صلى الله عليه وسلم انه قال
طلب العلم فريضة على كل مسلم وهذا الاستاذ عن الامام ابى
حنيفة رضي الله عنه عن ابى بصير رضي الله عنه عن النبي صلى الله
عليه وسلم الدال على الخصال قال ابو يعقوب اساء ابو عبد
الله قال ساء ابو ابراهيم قال ساء الامام ابو بكر محمد بن احمد
الكنفي قال ساء ابو عبيد السال قال ساء ابو الحسن البزاز
قال ساء ابو سعيد الحسين بن احمد قال ساء احمد بن الصلت

ابو ابراهيم
والواحد
سبق ذكرهما

7+

روي عن أبي هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال إن في
أمي رجة اسمه النعمان وكنيته أبو حنيفة هو سراج أمي
هو سراج أمي هو سراج أمي وروى عن علي بن أبي طالب رضي
الله عنه أنه قال في الكوفة إلا النبي في رجل من بلدكم
هذه ومن كوفتم هذه يكون في القرن الرابع يكنى بأبي
حنيفة قد ملئ قلبه علما وحكمة وسيهلك به قوم في آخر
الزمان عليهم النبأ يقال لهم النابتة كما هلك
الرافضة بأبي بكر وعمر رضي الله عنهما وروى عن الأجداد
قال أبو جندب أسامي العلماء والفقهاء في كتاب الأولين
مكتوبا أيضا لهم وأسابهم كل زمان وأجداسهم
رجل يقال له النعمان ثابته يكنى بأبي حنيفة
له شأن عظيم في العلم والفقه وسيود أهل زمانه
في العلم بعيش مغبوط وموت مغبوطا وروى عن
أبيهم النعمان رضي الله عنه أنه قال لحمد بن أبي سليمان إذا رأيت
أبا حنيفة فافزاه مني السلام ثم مدحه وروى عن أبي بصير
الله وهو صاحب التفسير قال وجدت صفة أبي حنيفة
رضي الله عنه في بعض الكتب وأنه محشو من العلم
والحكمة كالرمانه من الحب حرم هذه له
يوم البلاء ما مر به الله الأصحاب من شهواتهم
وعشوائهم ونما به لهما الفجر لا الله الحسن عاري الحب
العري له ليلي حاملا لله ومعه كل أسوأ





B. Tahkikli Metin Neşri

[الأحاديث السبعة]

/ بسم الله الرحمن الرحيم

[ظ ٩١]

قال الشيخ الإمام المقرئ أبو معشر عبد الكريم بن عبد الصمد المدني الطبري - رحمه الله تعالى - : «هذا ما روى الإمام الفقيه أبو حنيفة النعمان بن ثابت ابن زوطى^١ بن يحيى بن زيد بن راشد الأنصاري التيمي - تيم الله بن ثعلبة رضي الله تعالى عنه - توفي ببغداد سنة خمسين ومائة عن الصحابة، أعني: أصحاب رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم.»

[١] قال أبو معشر: أخبرنا أبو عبد الله الحسين بن محمد بن منصور الفقيه الواعظ قال: ثنا أبو إبراهيم أحمد بن الحسن القاضي قال: أخبرنا الإمام أبو بكر محمد بن أحمد بن محمد بن حمدان الحنفي قال: ثنا الإمام أبو سعيد إسماعيل بن علي السماك قال: ثنا أبو الحسين أحمد بن محمد بن محمود البزاز قال: ثنا أبو سعيد الحسين بن أحمد بن محمد بن المبارك قال: ثنا أبو العباس أحمد بن الصلت بن المغلس الحماني قال: ثنا بشر بن الوليد القاضي، عن أبي يوسف القاضي، عن الإمام أبي حنيفة رضي الله عنه قال: سمعت أنس بن مالك رضي الله عنه يقول: سمعت النبي صلى الله تعالى عليه وسلم يقول: «إن الله يحب إغاثة اللهفان.»^٢

[٢] وبهذا الإسناد عن الإمام أبي حنيفة رضي الله عنه، عن أنس بن مالك رضي الله عنه، عن رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم أنه قال: «طلب العلم فريضة على كل مسلم.»^٣

[٣] وبهذا الإسناد عن الإمام أبي حنيفة رضي الله عنه، عن أنس بن مالك رضي الله عنه، عن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم [أنه قال]: «العدل على الخير كفاعله.»^٤

- ١ في النسخة «الزروطا».
- ٢ مسند البزار، ١٤/٦٥؛ مسند أبي يعلى الموصلي، ٧/٢٧٥؛ مكارم الأخلاق للطبراني، ١/٣٤٥؛ الترغيب في فضائل الأعمال لابن شاهين، ص ١٤٦؛ شعب الإيمان للبيهقي، ٣/١٩٤.
- ٣ سنن ابن ماجه، الإيمان وفضائل الصحابة والعلم ١٧؛ مسند البزار، ١٣/٢٤٠؛ مسند أبي يعلى الموصلي، ٥/٢٢٣؛ معجم الكبير للطبراني، ١٠/١٩٥؛ معجم الأوسط للطبراني، ١/٧؛ معجم الصغير للطبراني، ١/٣٦؛ شعب الإيمان للبيهقي، ٣/١٩٤.
- ٤ سنن أبي داود، الأدب ١٢٣؛ سنن الترمذي، العلم ١٤؛ المسند لأحمد بن حنبل، ١٨/١٣٢؛ الترغيب في فضائل

[٤] قال أبو معشر: ثنا أبو عبد الله قال: ثنا أبو إبراهيم قال: ثنا الإمام أبو بكر محمد بن أحمد الحنفي قال: ثنا أبو سعيد السماك قال: ثنا أبو الحسين البزاز قال: ثنا أبو سعيد الحسين بن أحمد قال: ثنا أحمد بن الصلت / بن المغلس قال: ثنا محمد بن أحمد بن سماعة القاضي قال: ثنا أبو يوسف القاضي قال: سمعت أبا حنيفة رضي الله عنه يقول: «حججت مع أبي سنة ست وتسعين وأنا ابن ستة عشر سنة، وإذا أنا شيخ قد اجتمع الناس عليه، فقلت لأبي: من هذا الشيخ؟ فقال: هذا رجل من أصحاب النبي صلى الله تعالى عليه وسلم، يقال له عبد الله بن الجزء^٥ الزبيدي، قلت: فأى شيء عنده؟ قال: أحاديث سمعها من رسول الله صلى الله عليه وسلم، فقلت لأبي: قدمني إليه، فتقدم بين يدي يفرج عن الناس حتى دنوت منه فسمعته يقول: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «من تفقه في دين الله كفاه إليه ما همه ورزقه من حيث لا يحتسب.»^٦

[٩٢و]

[٥] قال أبو معشر: ثنا أبو عبد الله قال: ثنا أبو إبراهيم قال: ثنا الإمام أبو بكر الحنفي قال: ثنا أبو سعيد الحسين بن أحمد قال: ثنا علي بن أحمد بن الحسن النعمي البصري قال: ثنا أحمد بن عبد الله بن حرام قال: ثنا المظفر بن سهل قال: ثنا عيسى بن المنذر الحمصي قال: ثنا أبي قال: ثنا إسماعيل بن عياش، عن الإمام أبي حنيفة رضي الله عنه، عن واثلة بن الأسقع أن رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم قال: «دع ما يريبك إلى ما لا يريبك.»^٧

[٦] وبهذا الإسناد عن الإمام أبي حنيفة رضي الله عنه، عن واثلة بن الأسقع، عن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم أنه قال: «لا تظهرن شماتة لأخيك فيعافيه الله وبيتليك.»^٨

[٧] قال أبو معشر: ثنا أبو عبد الله قال: ثنا أبو إبراهيم قال: ثنا الإمام أبو بكر الحنفي قال: ثنا أبو سعيد السماك قال: ثنا أبو علي الحسن بن علي الدمشقي قال: ثنا أبو الحسن علي بن غياث

الأعمال لابن شاهين، ص ١٤٦.

٥ في النسخة «الحرا».

٦ في النسخة «دنا».

٧ مسند أبي حنيفة برواية أبي نعيم، ص ٢٥؛ جامع بيان العلم وفضله لابن عبد البر، ١/٢٠٣.

٨ سنن الترمذي، صفة القيامة والرقائق ٦٠؛ سنن النسائي، الأشربة ٥٣؛ المسند لأحمد بن حنبل، ٣/٢٤٩؛ المستدرک للحاكم، ٢/١٥؛ صحيح ابن حبان، ٢/٤٩٨؛ صحيح ابن خزيمة، ٤/٥٩؛ معجم الكبير للطبراني، ٣/٧٥؛ شعب الإيمان للبيهقي، ٧/٤٩٧.

٩ سنن الترمذي، صفة القيامة والرقائق ٥٤؛ معجم الكبير للطبراني، ٢٢/٥٣؛ معجم الأوسط للطبراني، ٤/١١٠؛ شعب الإيمان للبيهقي، ٩/١١٩.

[٩٢ظ] البغدادي القاضي قال: ثنا محمد بن موسى قال: ثنا محمد بن العياش الجلودي، / عن التمام^{١٠} يحيى بن القاسم، عن أبي حنيفة رضي الله عنه، عن جابر بن عبد الله رضي الله عنه قال: «جاء رجل من الأنصار إلى النبي صلى الله تعالى عليه^{١١} وسلم فقال: يا رسول الله^{١٢} ما رزقت ولدا قط، ولا ولد لي، فقال: «فأين أنت من كثير الاستغفار وكثير^{١٣} الصدقة فترزق بها الولد.» قال: فكان الرجل يكثر الصدقة والاستغفار، قال جابر: فولد له سبعة ذكور.»^{١٤}

[٨] قال أبو معشر: ثنا أبو عبد الله قال: ثنا أبو إبراهيم قال: ثنا الإمام أبو بكر قال: ثنا أبو سعيد السماك قال: ثنا أبو علي الحسين بن علي بن محمد بن إسحاق بن ذر اليماني الدمشقي قال: ثنا أبو الحسن علي بن بابويه الأسراري بشيراز قال: ثنا أبو داود الطيالسي، عن الإمام أبي حنيفة رضي الله عنه قال: «ولدت سنة ثمانين وقدم عبد الله بن أنيس سنة أربع وتسعين، فرأيته وسمعت منه وأنا ابن أربع عشرة سنة. سمعته يقول: سمعت رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم: «حبك الشيء يعمي ويصم.»^{١٥}

[٩] قال أبو معشر: ثنا أبو إبراهيم قال: ثنا الإمام أبو بكر الحنفي قال: ثنا أبو سعيد السماك قال: ثنا أبو علي الحسن بن علي الدمشقي قال: ثنا أبو الحسن علي بن غياث القاضي البغدادي قال: ثنا محمد بن موسى قال: ثنا محمد بن العياش الجلودي، عن التمام يحيى بن القاسم^{١٦}، عن الإمام أبي حنيفة رضي الله عنه قال: سمعت عبد الله بن أبي أوفى يقول: سمعت رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم / يقول: «من بنى مسجدا ولو كمفحص قطة، بنى الله له بيتا في الجنة.»^{١٧}

١٠ في النسخة « التمام ».

١١ سقط في النسخة.

١٢ سقط.

١٣ سقط.

١٤ مسند أبي حنيفة برواية الحصكفي، ص ٢٢٠.

١٥ سنن أبي داود، الأدب ١٢٤؛ المسند لأحمد بن حنبل، ٣٦/٢٤؛ مسند ابن أبي شيبة، ١/١٥٧؛ معجم الأوسط للطبراني، ٤/٣٣٤؛ شعب الإيمان للبيهقي، ٢/١٣.

١٦ في النسخة « القسم ».

١٧ سنن ابن ماجه، المساجد والجماعات ٢؛ المسند لأحمد بن حنبل، ٤/٥٤؛ صحيح ابن حبان، ٤/٤٩٠؛ صحيح ابن خزيمة، ٢/٢٦٩؛ مسند ابن أبي شيبة، ١/٢٧٥؛ مسند البزار، ٩/٤١٢.

[١٠] قال أبو معشر: ثنا أبو عبد الله قال: ثنا أبو إبراهيم قال: ثنا الإمام أبو بكر الإمام الحنفي قال: ثنا أبو سعيد السماك قال: ثنا أبو محمد عبد الله بن كثير الرازي قال: ثنا عبد الرحمن بن أبي حاتم الرازي قال: ثنا عياش بن محمد الرازي قال: ثنا يحيى بن معين، أن أبا حنيفة رضي الله عنه سمع عائشة^{١٨} بنت عجرد يقول: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «أكثر جنود الله تعالى في الأرض الجراد، لا آكله ولا أحرمه.»^{١٩}

قال أبو حنيفة رضي الله عنه: لقيت من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم ستة. منهم: أنس بن مالك رضي الله عنه، وجابر بن عبد الله الأنصاري، وعبد الله بن أنيس، وعبد الله بن الحر،^{٢١} ومعل بن يسار، ووائل بن الأسقع، وعائشة^{٢٢} بنت عجرد رضي الله تعالى عنهم أجمعين.

[ملحقات]

[١] قال أبو معشر: ثنا أبو ذر بن عبد بن أحمد المحدث قال: ثنا أحمد بن عبدان قال: ثنا سهل بن موسى قال: ثنا يحيى بن حكيم قال: ثنا أبو قتيبة قال: ثنا حرز بن شريح عن محمد بن علي أعني ابن الحنيفة رضي الله عنه، عن علي بن^{٢٣} أبي طالب رضي الله عنه، عن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم أنه قال: «عمرة في رمضان حجة معي.»^{٢٤}

[٢] وثنا أبو ذر قال: ثنا عبد الوهاب بن الحسن الحلابي بدمشق قال: ثنا محمد بن عبد الله بن مكحول قال: ثنا محمد بن عبد القهري قال: ثنا أبو طاهر أحمد بن عيسى بن عبد الله بن محمد بن عمر بن علي بن أبي طالب رضي الله عنه، / أنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «عمرة في رمضان تعدل حجة مبرورة.»^{٢٥}

[٩٣ظ]

- ١٨ في النسخة «عابسة» .
١٩ سنن أبي داود، الأظعمة ٣٤؛ سنن ابن ماجه الصيد، ٩؛ معجم الكبير للطبراني، ٦ / ٢٥١؛ مسند البزار، ٦ / ٤٧٧؛ السنن الكبرى للبيهقي، ٩ / ٤٣٢ .
٢٠ سقط .
٢١ في النسخة « الحارث » .
٢٢ في النسخة « عابسة » .
٢٣ سقط .
٢٤ صحيح البخاري، جزاء الصيد ٢٤؛ صحيح مسلم، الحج ٣٦؛ سنن أبي داود، المناسك ٧٩ .
٢٥ المسند لأحمد بن حنبل، ٢٩ / ١٤٢؛ شرح السنة للبخاري، ٧ / ٧ .

[٣] قال أبو معشر: ثنا أبو ذر قال: ثنا علي بن ضيف بالبصرة قال: ثنا عبد الله بن عبد الله البغوي قال: ثنا أبو الربيع الزهراني قال: ثنا أبو حفص ابن أبي داود، عن ليث بن سليم، عن مجاهد، عن ابن عمر رضي الله تعالى عنهم قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «من حج وزار قبري بعد وفاتي فكأنما زارني في حياتي».^{٢٦}

[٤] قال عبد الكريم بن عبد الصمد المقرئ قال: ثنا المسيب بإسناده عن الربيع بن سليمان قال: كتب الشافعي رضي الله عنه إلى محمد بن حسن، وقد استعار منه كتابا فأخر عنه قل للذي لم تر عين من يراه مثله، حتى كأن من رآه قد رأى من قبله، العلم ينهى أهله أن يمنعه أهله، لعله يبذله لأهله لعله^{٢٧} فانقد إليه الكتاب من وقته. [انتهى جزء أبي معشر الطبري. وقال المستنسخ بعد كتابة الجزأين اللتين فيهما روايات أبي حنيفة عن الصحابة] تحرير هذه الأحاديث، يوم الثلاثاء، بآخر شهر الله الأصب رجب، من شهر سنة اثنين وعشرين وستمائة.

كتبه الفقير إلى الله الحسن بن غازي بن الحسن الفرحي بن ليلي، حامدا لله ومصليا على رسوله محمد وعلمائه وآله.

٢٦ معجم الكبير للطبراني، ١٢/٤٠٦؛ معجم الأوسط للطبراني، ١/٩٤؛ السنن للدراقطني، ٣/٣٣٣؛ شعب الإيمان للبيهقي، ٦/٤٨.

٢٧ أخبار أبي حنيفة وأصحابه لأبي عبد الله الصيمري، ص ١٢٧؛ الآداب الشرعية والمنح المرعية لشمس الدين محمد الراميني، ٢/١٦٨.

Kaynakça

- A'zamî, Muhammed Mustafa. *Dirâsât fi'l-Hadîsi'n-Nebevî ve Târîhi Tedvînihi*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1992.
- Aclûnî, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Muhammed. *Keşfu'l-Hafâ ve Müzülu'l-İlbâs*. nşr. Hüsamuddin el-Kudsî, Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1351/1930.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî. *Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvud vd. 45 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1422/2001.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedruddin Mahmud b. Ahmed. *Meğâni'l-Abyâr fi Şerhi Esâmî Ricâli Meâni'l-Âsâr*. thk. Muhammed Hasan İsmail, 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1427/2006.
- Beğavî, Muhyissünne Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd. *Şerhu's-Sünne*. thk. Şuayb el-Arnâvud, 15 Cilt. Beyrut-Dımeşk: el-Mektebu'l-İslâmî, 1403/1983.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin. *Şu'abu'l-Îmân*, thk. Abdulali Abdulhamid Hamid, 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Abdülkadir Ata, 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr. *Müsnedu'l-Bezzâr*. thk. Mahfuzurrahman Seyfullah, 18 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1430/2009.
- Birişik, Abdülhamit. "Nakkaş, Muhammed b. Hasan", *DİA*. İstanbul, TDV Yay., 2006.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'ü's-Sahîb*. nşr. Muhammed Zühayr b. Nâsır. 9 Cilt, Lübnan: Dâru Tavkî'n-Necât, 1423/2002.
- Cevheri, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. *es-Sihâb (Tâcu'l-Lüğa ve Sihâbu'l-Arabiyye)*. thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr, 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987.
- Çakan, İsmail Lütü. *Hadis Edebiyatı*. İstanbul: İFAV Yay., 2015.
- Dârakutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer. *Sünenü'd-Dârakutnî*. thk. Şuayb el-Arnâvud vd. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004.
- Dâvevdî, Şemsuddin Muhammed b. Ali. *Tabakâtu'l-Müfessirîn*. nşr. Komisyon, 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Dûlâbî, Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed, *ez-Zürriyyetü't-Tâbiratü'l-Mutabbara*, thk. Şerif b. Salih et-Tişâdî, 1 Cilt Kuveyt: Meberretü'l-Âl ve'l-Ashâb, 1439/2017.
- Dûlâbî, Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed, *ez-Zürriyyetü't-Tâbiratü'n-Nebeviyye*, thk. Sa'd el-Mubârek el-Hasen, 1 Cilt, Kuveyt: ed-Dâru's-Selefiyye, 1407-1986.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvud*. thk. Şuayb Arnâvud, 7 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.
- Ebû Nu'aym, Ahmed b. Abdillâh el-İsfehânî. *Müsnedu'l-Îmâm Ebî Hanîfe*. thk. Nazar Muhammed el-Fâriyâbî, 1 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1415/1995.

- Ebû Nu'aym, Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî. *Târîhu İsfahân*. thk. Seyyid Kûsrevî Hasen, 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali. *Müsnedu Ebî Ya'lâ*. thk. Hüseyin Selim Esed, 13 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Memûn li't-Turâs, 1404/1984.
- Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. İsa el-Beyhakî, *Ehâdisu Ebî Hanîfe ani's-Sahâbe*, (Bursa, Bursa İnebey Kütüphanesi, H. Çelebi 1190/03).
- Fâsî, Ebû Tayyib Takıyyuddîn Muhammed b. Ahmed. *Zeylu't-Takyîd fi Ruvâti's-Süneni ve'l-Esânîd*. thk. Kemal Yusuf el-Hût, 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990.
- Ğavrî, Seyyid Abdülmecid. "Şeyh Muhammed Âbid es-Sindî ve Cuhûduhu fi'l-Hadisî'n-Nebevî: el-Mevâhibu'l-Latîfe fi Şerhi Müsnedi'l-İmâm Ebî Hanîfe Numûzecen" *Mecelletü'l-Hadis*, 5/2, (KUIS/INHAD/Selangor-Malezya), 2015.
- Ğullânî, Fahrüddin. *Safvetu'n-Neyâbe*. Karaçi: Mektebetu's-Sa'âde, ts.
- Hârisî, Muhammed Kasım Abduh. *Mekânetü'l-İmâm Ebî Hanîfe beyne'l-Mubaddisîn*. Mekke: Matâbiu's-Safâ, 1413/1993.
- Hârizmî, Ebû'l-Müeyyed Muhammed b. Mahmud. *Câmiu'l-Mesânîd*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Haskefî, Alâuddîn. *Müsnedu Ebî Hanîfe*. thk. Abdurrahman Hasan Mahmud, 1 Cilt. Mısır: el-Âdâb, ts.
- Haskefî, Alâuddîn. *Müsnedu Ebî Hanîfe*. Trc. Ali Pekcan. Konya: Armağan Kitapları, 2005.
- Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Bağdâdî. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşar Avvad Maruf, 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422/2002.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım ed-Dimeşkî. *Târîhu Dimeşk*. thk. Amr b. Ğarâme el-Amrevî, 80 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed. *el-Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ehâdisi ve'l-Âsâr*. Kemal Yusuf el-Hût, 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1989.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed. *Müsnedu İbn Ebî Şeybe*. thk. Adil b. Yusuf el-Azzâzî, 2 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1417/1997.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l- Fadl Ahmed b. Ali. *Tâ'cîlu'l-Menfe'a bi Zevâidi Ricâli Eimmeti'l-Erbe'a*. thk. İkrâmu'llah İmdadulhak, 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1416/1996.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l- Fadl Ahmed b. Ali. *Nüzbetu'n-Nazar fi Tevdîhi Nuhbeti'l-Fiker*. thk. Abdullah er-Ruhaylî. Riyad: Matbaatu Sefîr, 1422/2001.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l- Fadl Ahmed b. Ali. *Lisânu'l-Mizân*. thk. Dâiretü'l-Muarraf en-Nizâmiyye, 7 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî, 1390/1971.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l- Fadl Ahmed b. Ali. *Tecridu Esânîdi Kütübî'l-Meşbûra ve'l-Eczâi'l-Mensûra*. thk. Muhammed Şekûr el-Meyâdinî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418/1998.
- İbn Hacer el-Heytemî, Ebu'l-Abbâs Şihabuddin Ahmed. *el-Hayrâtu'l-Hisân fi Menâkibi'l-İmâmi'l-Azâm Ebî Hanîfe*. Şam, Daru'l-Hüdâ ve'r-Reşâd, 2007.

Ölmez, Ebû Hanîfe'nin Sahâbeden Rivâyetlerini İçeren Bir Hadis Cüzü:
Ebû Ma'ser et-Taberî'ye Ait *el-Ehâdîsu's-Seb'a* İsimli Eserin Tahkik ve İncelemesi

- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed el-Büstî. *el-İhsân fî Takrîbi Sabîhi İbn Hibbân*. thk. Şuayb el-Arnâvud, 18 Cilt. Beyrut: Müessesetür-Risâle, 1408/1988.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk. *Sabîhu İbn Huzeyme*. thk. Muhammed Mustafâ el-A'zamî, 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, ts.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureşî. *Tabakâtu's-Şâfi'iyîn*. Mısır: Dâru'l-Vefâ, 2004.
- İbn Kutluboğa, Ebu'l-Adl Zeynüddîn Kasım. *Tâcu't-Terâcim*. thk. Muhammed Hayr Ramazan. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1413/1992.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünen*. thk. Şuayb el-Arnâvud vd., 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.
- İbn Neccâr, Ebû Abdillâh Muhibbuddin Muhammed el-Bağdâdî. *Zeylu Târîhi Bağdâd*. thk. Mustafa Abdulkadir Ata, 24 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1997.
- İbn Receb el-Hanbelî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ahmed. *Zeylu Tabakâti'l-Hanâbile*. thk. Abdurrahman el-Useymin, 5 Cilt. Riyad: Dâru'l-Ubeykân, 1425/2005.
- İbn Sa'd, Muhammed. *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Ata, 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990.
- İbn Şâhîn, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed. *et-Terğîb fî Fadâilî'l-A'mâl*. thk. Muhammd Hasan İsmail. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- İbni'l-İmâd, Ebu'l-Felâh Abdülhayy b. Ahmed b. Muhammed. *Şezerâtu'z-Zeheb fî Abbâri men Zeheb*. thk. Mahmud el-Arnâvud, 11 Cilt. Dimeşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1406/1986.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman. *el-İlelu'l-Mutenâbiye fî'l-Ehâdîsi'l-Vâbiye*. thk. İrşâdu'l-Hak el-Eserî, 2 Cilt. Pakistan: İdâratu'l-Ulûmî'l-Eseriyye, 1401/1981.
- İbnu'l-Cezerî, Şemsuddin Ebu'l-Hayr. *en-Neşru fî'l-Kıraâti'l-Aşr*. Thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ' 2 Cilt. Mısır: el-Matbaatu't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, ts.
- İbnu'l-Cezerî, Şemsuddin Ebu'l-Hayr. *Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*. nşr. Komisyon, 3 Cilt. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.
- Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdillâh. *Keşfu'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübî ve'l-Fünûn*, 6 Cilt. Bağdad: Mektebetü'l-Müsennâ, 1362/1941.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemu'l-Müellifîn*. Bağdad: Mektebetü'l-Müsennâ, ts.
- Kettânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Cafer. *er-Risâletü'l-Mustatrafê*. thk. Muhammed ez-Zemzemî. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1421/2000.
- Kevserî, Muhammed Zahid. *Te'nîbu'l-Hatîb 'alâ mâ Sâğabu fî Tercemeti Ebî Hanîfe mine'l-Ekâzîb*. Kahire: Matbaatu ve Verşetu Teclîdî'l-Envâr, 1990.
- Koçkuzu, Ali Osman. *Hadis İlimleri*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1983.
- Koçyiğit, Talat. *Hadis Istılabları*. Ankara: AÜİF Yay., 1985.
- Koçyiğit, Talat. *Hadis Tarihi*. Ankara: AÜİF Yayınları, 1977.

- Kureşî, Ebû Muhammed Abdülkadir b. Muhammed. *el-Cevâbiru'l-Mudiyye fi Tabakâti'l-Hanefiyye*. 2 Cilt. Karaçi: Mir Muhammed Kütüphanesi, , ts.
- Kurtubî, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillah. *Camîu Beyânî'l-İlm ve Fadlibi*. Thk. Ebu'l-Eşbâl ez-Züheyrî, 2 Cilt. Arabistan: Daru İbni'l-Cevzî, 1414/1994.
- Muvaffak el-Mekkî, Ebu'l-Müeyyed b. Ahmed. *Menâkıbu Ebî Hanîfe ve Ashabibi*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1401/1981.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-Sabîh*. Thk. Muhammed Fuad Abdalbaki, 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi-Arabî, 1411/1991.
- Necmuddîn el-Gazzî, Muhammed b. Muhammed el-Âmirî. *el-Kevâkibu's-Sâira bi A'yâni'l-Mieti'l-Âşira*. thk. Halil el-Mansûr, 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Özgüdenli, Osman Gazi. "Taberistan" *DİA*. İstanbul: TDV Yay., 2010.
- Râmîni, Şemsuddin Muhammed b. Müflih. *el-Âdâbu's-Şer'iyye ve'l-Minebu'l-Mer'iyye*. Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, ts.
- Râzî, Fahrudin Muhammed b. Ömer. *Menâkıbu'l-İmam eş-Şâfiî*. Kahire: Mektebetü Külliyyeti'l-Ezheriyye, 1996.
- Remzi, Ahmed Muhtar. *Siyeru A'lâmi'l-Mubaddisîn*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2005.
- Rûdânî, Ebû Abdillah Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *Sılatu'l-Halef bi Mevsûli's-Selef*. thk. Muhammed Hacı. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1408/1988.
- Saymerî, Ebû Abdillah Hüseyin b. Ali. *Abbâru Ebî Hanîfe ve Ashâbih*. Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1985.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahman. *ed-Dav'u'l-Lâmi' li Ehli'l-Karni't-Tâsi'*. Beyrut: Mektebetü'l-Hayat, ts.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu el-Bağdâdî. *el-İntisâru ve't-Tercih li Mezbebi's-Sabîh*. nşr. İzzet el-Attâr, Kahire: Matbaatu Envâr, 1360/1942.
- Subkî, Tâcuddin Abdülvahhab ibn Takıyyindîn. *Tabakâtu'l-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ*. thk. Mahmud Muhammed et-Tannâhî, 10 Cilt. Mısır: Hicr Yay., 1413/1993.
- Suyûtî, Ebû'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr. *Tebyidu's-Sahîfe fi Menâkıbi'l-İmâm Ebî Hanîfe*. Beyrut: Dâru'l-Erkâm, ts.
- Suyûtî, Ebû'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr. *Hüsni'l-Mubâdara fi Târîhi Mısır ve'l-Kâhira*. Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, 2 Cilt. Mısır: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1387/1967.
- Şemsudin İsa b. Ebî Bekr el-Eyyûbî. *es-Sebmu'l-Musîb fi'r-Red 'ale'l-Hatib*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *Mekârimu'l-Ahlâk*. nşr. Ahmed Şemsuddin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1989.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-Evsat*. thk. Tarık b. İvedullah vd. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Harameyn, ts.

Ölmez, Ebû Hanîfe'nin Sahâbeden Rivâyetlerini İçeren Bir Hadis Cüzü:
Ebû Ma'ser et-Taberî'ye Ait *el-Ehâdîsu's-Seb'a* İsimli Eserin Tahkik ve İncelemesi

- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-Kebîr*. thk. Hamdi es-Selefî, 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415/1994.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemu's-Sağîr*. thk. Muhammed Şekûr el-Hâc, 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1405/1985.
- Taberî, Ebû Ma'ser Abdülkerim b. Abdussamed. *et-Telbîs fi'l-Kıraâtî's-Semân*. thk. Muhammed Hasan. Cidde: el-Cemâatu'l-Hayriyye li Tahfîzi'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2011.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa. *el-Câmi'u'l-Kebîr – Sünenü't-Tirmizî*. Thk. Beşar Avvad Maruf, 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1418/1998.
- Turgut, Ali. "Ebû Ma'ser et-Taberî", *DİA*. İstanbul: TDV Yay., 1994.
- Uzunpostalıcı, Mustafa. "Ebû Hanîfe", *DİA*. İstanbul: TDV Yay., 1994.
- Ünal, İsmail Hakkı. *İmam Ebu Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*. Ankara, DİB Yayınları, 2012.
- Yücel, Ahmet. "Avâlî", *DİA*. İstanbul: TDV Yay., 1991.
- Zebîdî, Ebu'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed. *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. Nşr. Komisyon, 40 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Hidâye, ts.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. Nşr. Şuayb el-Arnâvud vd., 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Ma'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1997.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Mîzânu'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl*. Thk. Ali Muhammed el-Becâvî, 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhiri ve'l-A'lâm*. Thk. Beşar Avvad Maruf, 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1424/2003.
- Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüdîdin b. Mahmud. *el-A'lâm*. nşr. Komisyon 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1423/2002.

A Hadith Fascicule Including Abu Hanifah's Narrations From The Sahabah: Abu Ma'shar al-Tabari's Work Titled Al-Ahadees Al-Sab'a (Critical Edition and Analytical Interpretation)

Mustafa Ölmez

Numan b. Thabit who became famous in the Islamic world with his pseudonym Abu Hanifah (d. 150/767), was one of the leading names of scholars as well as being an intelligent student who was engaged in the fabric trade in the early stages of his life and then continued his trade through his partners and dedicated his life to the scholarship. He had the opportunity to meet and benefit from many prominent scholars of his time. It is reported in different sources that he listened hadith from 76 to 4000 people. This scholarly personality of Abu Hanifah has attracted the attention of everyone who has been dealing with Islamic sciences from past to present. For this reason, there are many works on Abu Hanifah, written by people who have grown up in different fields such as hadith, fiqh, and kalam, from the perspective of the disciplines they are experts in. Abu Hanifah's place in the science of narration, his understanding of hadith or the inference method of hadiths are examined, as well as the existence of books containing the hadiths he narrated. While some of these books are directly attributed to him, some of them consist of bringing together the narrations made from him in various sources. Musnad is one of those directly attributed to him. In fact, Musnadu Abi Hanifah is the common name of the books containing the hadith narrations of Abu Hanifah. It is a controversial issue whether these musnads are the work of Abu Hanifah himself or an arrangement made by his followers during his lifetime or after his death. Another type of work in which his narrations are included is "juz" (part). As far as it can be determined as a result of the researches, it is impossible to mention any juz written by Abu Hanifah. However, it can be mentioned that there were juzs containing the narrations of Abu Hanifah from the Companions in the 3rd century after the Hijrah and later periods, when the hadith juzs became widespread in the Islamic geography. Among these juzs, the work named al-Ahadith al-Sab'a

prepared by Abu Ma'shar al-Tabari (d. 478/1085) is one of the rare examples that should be emphasized.

There is no detailed information about Abu Ma'shar Abd al-Karim b. Abd al-Samad al-Tabari in the sources. The reason for this is because he frequently leaves his town for scientific travels and that his residence in Mecca is far from the centers visited by historians. Abu Ma'shar trained himself in different recitations by arranging benches in towns such as Nishapur, Baghdad, Aleppo, and Egypt, especially in the Tabaristan region, and managed to get his name written on the Qurra list. He is mentioned among the Shafi'i jurists because he gives importance to the learning of hadith and fiqh. Although he traveled frequently to acquire knowledge, this situation did not prevent Abu Ma'shar from writing books. It is known that he has nearly twenty studies on various subjects, especially on recitation (of Qur'an), Qur'anic sciences, hadith, and Arabic language.

The only work of Abu Ma'shar al-Tabari in the field of hadith is called al-Ahadith al-Sab'a, which contains 10 hadiths, three of Abu Hanife's from Anas b. Malek, two from Vasila b. Al-Aska', one each from Abdallah al-Zabidi, Jaber b. Abdallah, Abdallah b. Unais, Abdallah b. Abi Awfa and Aisha b. Ajrad. There is a lot of data on the ownership of this work, which was taught by well-known scholars in hadith assemblies and allowed to be transmitted orally or in writing by giving permission. There is no data in al-Ahadith al-Sab'a about the reason for the writing of the work. The popularity of the hadith studies on Abu Hanifah before Abu Ma'shar may have encouraged the author in this regard, as well as the need for a work that will clarify the subject due to the debates about Abu Hanifah's subordination can be counted as one of the reasons for this juz. It can be said that the increase in sectarian fanaticism and the existence of unfortunate events as a result of Hanafi-Shafi'i discussions are another reason for writing the work. The thing that makes the work valuable is that it is a response to the criticisms that Abu Hanifah was exposed to that he had a weak knowledge or memory of the hadiths and that he did not value the hadiths and resorted to legal reasoning (ijtihad). In this context, al-Ahadith al-Sab'a can be counted as a proof of Abu Hanifah's preoccupation with hadiths, and can also be used as a strong argument to show an objective approach to the aforementioned criticisms.

As a result of long researches, a total of two copies of the work could be identified, one of which was an exact copy of the other. However, this number is thought to be higher. It is highly probable that a traveler scholar like Abu Ma'shar

may have restricted the narrations in al-Ahadith al-Sab'a in the towns where he went, and that his students recorded them.

The work is on pages 91b-97a of a journal numbered 1342, consisting of three different works, in the Manisa Manuscript Library. It consists of 6 sheets with lines ranging from 18 to 22 pages. It is the first of three different juzs, which is written by adding to each other, contains the narrations of Abu Hanifah from the companions and looks like a single work. It is thought to have been copied by Hasan b. Ari b. Hasan al-Farhi in 621 after the Hijrah. The copy, which we accept as an exact copy of the work, is registered in the Manuscripts Collection in Istanbul Metropolitan Municipality Atatürk Library with the fixture number OE_Yz_0600/04. It is located between pages 85b-89a of a journal covering various epistles. It has 4 sheets in total and each page has 23 lines. It was abrogated at an unknown date from the Manisa copy with legible calligraphy. The manuscript journal containing the copy of the Istanbul Metropolitan Municipality was written with single calligraphy from beginning to end, and the fact that different copy dates and various scribe names are included at the end of each epistle has revealed the suspicion that the magazine is a complete copy. Because it is impossible to write many different names with the same line.

Although it is not known whether it is a copy submitted to the author, countered by the author's copy, or abrogated completely from the original, the necessity of being subject to partial text criticism has arisen due to the importance of the data in it. Based on this necessity, it has been determined that the narrations in the work, which is examined, are mentioned in the famous hadith books. According to the hadith acceptance criteria adopted by most of the muhaddith, the narrations are considered weak in terms of the hadith. However, it can easily be said that the same narrations come with different deeds and if the narrations in the minor are evaluated in terms of virtues, taking into account the indication of encouragement and prohibition in terms of content, they are not inferior to the rank of "hasan li-ghairih" in terms of accuracy.

Keywords: Abu Hanifa and hadith, Abu Ma'shar, Seven hadiths, al-Ahâdîs al-Sab'a, Tabî'in.